

การรู้หนังสือ : ฉบับได้อิสระภาพ **นิยามและการประเมินของนานาชาติ**

สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน
สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
กระทรวงศึกษาธิการ
2549

คำนำ

ทั่วโลกและประเทศไทย ต่างตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการรู้หนังสือว่าเป็นสิทธิมนุษยชนที่ทุกคนพึงได้รับ เพื่อเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้และการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข แต่ปัจจุบันประเทศต่างๆรวมทั้งประเทศไทยก็ยังมีคนไม่รู้หนังสืออยู่เป็นจำนวนมากพอสมควร จึงจำเป็นที่ต้องดำเนินงานประเมินการรู้หนังสืออย่างเป็นระบบ เพื่อส่งเสริมให้ประชากรได้รู้หนังสือโดยถ้วนหน้า

เอกสารการรู้หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับนิยามและการประเมินการรู้หนังสือของนานาชาติ ซึ่งจะเป็ประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้รับผิดชอบส่งเสริมการรู้หนังสือและผู้ที่เกี่ยวข้องทั่วไป

สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน ขอขอบพระคุณ ดร. สุนทร สุนันท์ชัย ผู้แปล และเรียบเรียง เอกสารดังกล่าว หวังว่าเอกสารเล่มนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้เกี่ยวข้องตามสมควร

สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ข
- ยูเนสโกกับการกิจการประเมินและติดตามการรู้หนังสือ	5
- ความหมายของการรู้หนังสือ	7
- การดำเนินการแก้ไขการไม่รู้หนังสือระหว่างประเทศ	11
- การวัดและการกำกับติดตามการรู้หนังสือ	18
- การประเมินการรู้หนังสือโดยตรง	22
- การสำรวจการรู้หนังสือของผู้ใหญ่นานาชาติเปรียบเทียบ	24
- การประเมินการรู้หนังสือในสหรัฐอเมริกา	30
- ตัวอย่างเครื่องมือประเมินการรู้หนังสือ	32
- ความหมายและการประเมินการรู้หนังสือในประเทศไทย	39
- ภาคผนวก	45
- บรรณานุกรม	47
- คณะผู้จัดทำ	50

บทสรุปและข้อเสนอแนะ ความหมายและการประเมินการรู้หนังสือ การศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุนทร ลุนันท์ชัย เขียน/แปล

สืบเนื่องจากการประชุมโลก เรื่องการศึกษาเพื่อปวงชน (World Conference on Education for All : WCEFA) ซึ่งจัดที่จอมเทียน ประเทศไทย เมื่อปี 1990 ได้ตั้งเป้าหมายที่จะดำเนินการ คือ (ก) ลดจำนวนผู้ไม่รู้หนังสือที่เป็นผู้ใหญ่ ลงครึ่งหนึ่งจากระดับปี 1990 ภายในปี 2000 และ (ข) ปรับปรุงสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน ให้ได้ร้อยละตามที่กำหนด สำหรับกลุ่มอายุที่เหมาะสม มติของที่ประชุมครั้งนี้ยังเน้นความจำเป็นที่จะต้องติดตามประเมินผลการเรียนของผู้เรียน ตลอดจนระบบการให้บริการ และผลลัพธ์ของโครงการรู้หนังสือและการศึกษานอกระบบอื่น ๆ

ต่อมาได้มีการประชุมที่ดาการ์ ประเทศเซเนกัล เมื่อปี 2000 และได้มีแผนปฏิบัติที่เรียกว่า The Dakar Framework for Action : Education for all - Meeting our Collective Commitments ระบุเป้าหมายที่จะต้องดำเนินการให้บรรลุ 6 ประการ ซึ่งเป็นการขยายความและเน้นเป้าหมายการประชุมที่จอมเทียนอีกครั้งหนึ่ง

ปัญหาในทางปฏิบัติ อยู่ที่การติดตามประเมินการรู้หนังสือ ซึ่งจะต้องดำเนินการให้มีมาตรฐานที่สามารถเปรียบเทียบผลลัพธ์ระหว่างประเทศได้ เพราะวิธีการอ้างอิงสถิติสำมะโนประชากรของประเทศต่าง ๆ ปรากฏว่าได้ตัวเลขที่ไม่อาจเชื่อถือได้ สืบเนื่องมาจากวิธีการสำรวจที่ใช้วิธีประเมินทางอ้อม (Indirect assessment of literacy) คือ การสอบถามบุคคลในบ้านว่า สมาชิกในบ้านรู้หรือไม่รู้หนังสือ ซึ่งเป็นวิธีที่ได้ผลไม่แน่นอน รวมทั้งการใช้จำนวนปีที่เข้าเรียน แปลความว่ารู้หรือไม่รู้หนังสือ (educational attainment proxy) ซึ่งได้ผลที่ไม่แน่นอนเช่นกัน วิธีแก้ไขข้อบกพร่องเหล่านี้ ก็คือ การใช้วิธีประเมินโดยตรง (direct assessment of literacy) เข้ามาร่วมกับการสำรวจสำมะโนประชากร หรือสำมะโนเคหะ (household - based surveys) หรืออาจจะประเมินตรงกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของประชากรดังที่ได้จัดทำที่สหรัฐอเมริกา และประเทศในกลุ่ม OECD ซึ่งประเทศไทยก็ได้เคยเข้าร่วมการประเมินเช่นนี้มาเช่นกัน

การดำเนินการประเมินการรู้หนังสือโดยตรง จะต้องทำความเข้าใจกับความหมายของการรู้หนังสือให้ได้ก่อน เพราะความหมายของการรู้หนังสือ ในปัจจุบันนี้ ย่อมจะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย มิใช่เป็นเพียงทักษะอัตโนมัติ (autonomous set of skills) อย่างเดียว แต่ยังรวมถึงการอ่านในความหมายที่กว้างขึ้น รวมถึงการคำนวณนับ (numeracy skills) ด้วย กับทั้งการประเมินทักษะชีวิต (life skills) ก็ยังไม่เป็นที่ชัดเจนกว่าหมายถึงอะไร ในขณะที่ประเทศพัฒนาแล้ว ติความทักษะชีวิตรวมถึงความสามารถจะแก้ปัญหา ซึ่งต้องใช้สมรรถภาพวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์ ประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ ยังตีความทักษะชีวิตเป็นเพียงทักษะเชิงปฏิบัติ เป็นต้น

เมื่อทำความเข้าใจในความหมายของการรู้หนังสือแล้ว จึงจะหาวิธีการประเมินว่าประชากรในประเทศมีระดับการอ่านเป็นอย่างไร ตัวอย่างการประเมินในลักษณะนี้ได้กระทำไปบ้างแล้ว โดยโครงการ The International Adult Literacy Survey (IALS) ด้วยความสนับสนุนของ OECD ในปี 1994, 1996 และ 1998 ประเทศที่เข้าร่วมในการประเมิน เป็นประเทศที่พัฒนาแล้วในยุโรปเกือบทั้งหมด ข้อความที่ให้ผู้รับการประเมินอ่านเป็นประเภทร้อยแก้ว (prose) เอกสาร (document) และปริมาณ (quantitative) การสำรวจอีกโครงการหนึ่ง คือ The Adult Literacy and Life Skills Survey : ALL ซึ่งจะจัดทำใน 6 ประเทศ รวมทั้งแคนาดา สหรัฐอเมริกา เบลารุส และประเทศในยุโรป ผู้รับการประเมินมีอายุ 16 - 65 ปี ข้อทดสอบใช้นิยามการรู้หนังสือว่าเป็นทักษะเพื่อการใช้ประโยชน์ในชีวิต รวมการอ่าน เขียน การคิดคำนวณ

สถาบันสถิติของยูเนสโก (UNESCO Institute for Statistics : UIS) ได้วางแผน The Literacy Assessment and Monitoring Programme (LAMP) เพื่อประเมินการรู้หนังสือเปรียบเทียบ เป็นโครงการนำร่องในประเทศกำลังพัฒนา ดำเนินการทดลองจนถึงปี 2005 โดยมีความมุ่งหมายที่จะใช้ในประเทศอื่น ๆ ต่อไป

ข้อเสนอแนะที่ให้ใช้ไปพลาง ๆ ก่อน คือ EFA Global Monitoring Report (UNESCO, 2006 : 186) เสนอให้จัดทำการวัดและการประเมินหลาย ๆ แบบ สามารถปรับใช้ได้กับการสำรวจเคหะ (เช่น การดำรงชีพ แรงงาน การบริโภค) วัดการรู้หนังสือและการคิดคำนวณ กับประชากรที่มีอายุ 15+ ใช้เวลาประเมินเพียง 20 - 30 นาทีต่อราย

การสำรวจสำมะโนประชากร สำมะโนเคหะ ฯลฯ ในอนาคต น่าจะรวมข้อมูลหลาย ๆ อย่าง เช่น ข้อความที่เจ้าตัวเป็นผู้บอก ติดตามด้วยข้อทดสอบง่าย ๆ สองสามฉบับ (ข้อเสนอของสถาบันสถิติยูเนสโก) (UNESCO, 2006 : 186)

ข้อเสนอแนะสำหรับประเทศไทยของผู้จัดทำรายงาน

ควรศึกษาแนวทางการประเมินการรู้หนังสือของยูเนสโก OECD และสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ดำเนินการไปแล้ว เพื่อนำมาพัฒนาการประเมินการรู้หนังสือของประเทศไทย เพื่อเชื่อมโยงกับแนวทางการประเมินการรู้หนังสือเปรียบเทียบของยูเนสโก ซึ่งจะเห็นประโยชน์ในการเปรียบเทียบระดับการรู้หนังสือของไทยกับประเทศต่าง ๆ ประโยชน์ที่ประเทศไทยจะได้รับโดยแท้จริง ก็คือ การใช้ข้อมูลจากการเปรียบเทียบนี้ ในการพัฒนาการรู้หนังสือของประชากรไทย ทั้งที่อยู่ในระบบโรงเรียนและนอกระบบ ให้ได้คุณภาพที่ดียิ่งขึ้น

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความหมายและการประเมินการรู้หนังสือ

การศึกษาเกี่ยวกับความหมายและการประเมินการรู้หนังสือ มีขึ้นสืบเนื่องจากยูเนสโก มีภาระหน้าที่ที่จะต้องติดตามการดำเนินงานเกี่ยวกับแผนการศึกษาเพื่อปวงชน ซึ่งได้รับรองจากการประชุมสมัชชาประเทศเมื่อปี 1990 ที่จอมเทียน ประเทศไทย ปัญหาจากการติดตามประเมินการรู้หนังสือ มีความสัมพันธ์กับความถูกต้องของสถิติการรู้หนังสือของประเทศต่าง ๆ เป็นที่ทราบอยู่ทั่วไปว่า สถิติการรู้หนังสือที่ยูเนสโก (และองค์การระหว่างประเทศอื่น ๆ) นำมาอ้างอิงนั้น ทั้งหมดหรือเกือบทั้งหมดได้มาจากการสำรวจสำมะโนประชากร ของประเทศต่าง ๆ ซึ่งมีสถิติเกี่ยวกับการรู้หนังสือรวมอยู่ด้วย สถิตินี้ยังมีความคลาดเคลื่อนอยู่มาก เพราะการสำรวจย่อมใช้วิธีการสอบถามบุคคลผู้รับการสำรวจ หรือเจ้าบ้าน หรือบุคคลที่อยู่ในบ้าน ซึ่งมักจะแจ้งเพียงว่า อ่านได้หรือไม่ ได้ หรือแจ้งจำนวนปีที่เข้าเรียน

ซึ่งพบว่า ไม่มีความสัมพันธ์กับระดับการอ่านที่แท้จริง นอกจากองค์การยูเนสโก องค์การระหว่างประเทศที่สนใจศึกษา ระดับการรู้หนังสืออีกองค์การหนึ่ง คือ OECD (องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนาของสหภาพยุโรป) องค์การนี้ได้ศึกษาเปรียบเทียบระดับการรู้หนังสือ และคณิตศาสตร์ ของผู้เรียนที่จะจบมัธยมศึกษาตอนต้นของประเทศต่าง ๆ เพื่อคิดว่าผู้ที่จะออกไปเป็นแรงงานของประเทศ มีความพร้อมที่จะเข้าสู่ชีวิตผู้ใหญ่เพียงใด

การศึกษาการประเมินการรู้หนังสือ นอกจากจะดูจากงานขององค์การระหว่างประเทศข้างต้นแล้ว ยังศึกษาจากกรณีของสหรัฐอเมริกา และประเทศไทยด้วย โดยจำกัดขอบข่ายการศึกษาอยู่ในหัวข้อความหมายของการรู้หนังสือ และวิธีประเมินการรู้หนังสือเป็นสิ่งสำคัญ

การรายงานการศึกษา เรื่อง ความหมายและการประเมินการรู้หนังสือ จะดำเนินไปตามหัวข้อต่อไปนี้ คือ

- ยูเนสโกกับภารกิจการประเมินและติดตามการรู้หนังสือ
- ความหมายของการรู้หนังสือ
- การดำเนินการแก้ไขการไม่รู้หนังสือระหว่างประเทศ
- การวัดและการกำกับติดตามการรู้หนังสือ
- การประเมินการรู้หนังสือ โดยตรง
- การสำรวจการรู้หนังสือของผู้ใหญ่นานาชาติเปรียบเทียบ
- การประเมินการรู้หนังสือในสหรัฐอเมริกา
- ตัวอย่างเครื่องมือประเมินการรู้หนังสือ
- ความหมายและการประเมินการรู้หนังสือในประเทศไทย
- ภาคผนวก
- บรรณานุกรม

ยุทธศาสตร์กับการกิจการประเมินและติดตามการรู้หนังสือ

แผนปฏิบัติการเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อปวงชนได้ระบุเป้าหมายที่จะต้องดำเนินการให้บรรลุไว้ 6 ประการ ดังนี้

1. ขยายและปรับปรุงการดูแลเด็กและการศึกษาเบื้องต้นอย่างครอบคลุม โดยเฉพาะสำหรับกลุ่มเด็กเสี่ยง และด้อยโอกาสมากที่สุด
2. ประกันได้ว่า ภายในปี 2015 เด็กทุกคน โดยเฉพาะเพศหญิง เด็กที่อยู่ในภาวะแวดล้อมยากลำบากและเด็กในกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นชนส่วนน้อย ได้เข้าถึงและได้เรียนจบการประถมศึกษาภาคบังคับ ซึ่งจัดให้เปล่าและมีคุณภาพดี
3. ประกันได้ว่า ความต้องการจำเป็นในการเรียนรู้ของเยาวชนและผู้ใหญ่ ได้รับการตอบสนองโดยมีทางเข้าถึงโดยการเรียนรู้และทักษะชีวิต (life - skills) ที่เหมาะสมอย่างเท่าเทียมกัน
4. บรรลุผลการปรับปรุงระดับการรู้หนังสือของผู้ใหญ่ ถึงร้อยละ 50 ภายในปี 2015 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบุคคลเพศหญิงและมีทางเข้าถึงการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาต่อเนื่องอย่างเท่าเทียมกัน
5. ขจัดความแตกต่างทางเพศในการได้เข้าศึกษาระดับประถมและมัธยม ภายในปี 2005 และประสบความสำเร็จในการดำเนินการให้เกิดความเท่าเทียมระหว่างเพศในการศึกษา ภายในปี 2015 โดยมีจุดเน้นที่ทำให้เพศหญิงมีโอกาสเข้าถึงโดยสมบูรณ์และเท่าเทียมในการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีคุณภาพอันดี
6. พัฒนาคุณภาพของการศึกษาทุกด้านและประกันได้ว่า ผู้เรียนทุกคนได้บรรลุถึงระดับความเป็นเลิศในผลลัพธ์อันเป็นที่ยอมรับและประเมินได้ โดยเฉพาะในด้าน การรู้หนังสือการคิดคำนวณ และทักษะชีวิตที่จำเป็น (UNESCO, 2000)

เป้าหมายข้อ 1, 3 และ 4 ก่อนข้างจะให้นิยามที่ชัดเจนได้ยากและมักจะกล่าวในเชิงคุณภาพมากกว่าในเชิงปริมาณ การกำกับติดตามและการวัดความก้าวหน้าของเป้าหมายดังกล่าว จึงทำได้ค่อนข้างยาก ตัวอย่างเช่นการดูแลและการให้การศึกษาดังกล่าว

ซึ่งจะรวมถึงสุขอนามัย โภชนาการ การศึกษา และการดูแลอื่น ๆ ยังไม่มีนิยามอันเป็นมาตรฐานที่ได้รับการยอมรับของทุกฝ่าย ตัวอย่างที่สอง ก็คือเป้าหมายข้อ 3 และส่วนหลังของข้อ 4 ซึ่งระบุถึงการเข้าถึง โครงการเรียนรู้และทักษะชีวิตอย่างเท่าเทียมกัน ตลอดจนการเข้าถึงการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาต่อเนื่องสำหรับผู้ใหญ่ทุกคน เป้าหมายดังกล่าวก็ให้นิยามได้ยากเช่นกัน

เป้าหมายข้อ 3 การเรียนรู้ และทักษะชีวิต สามารถที่จะดำเนินการได้ทั้งในรูปแบบการศึกษาในระบบอรรถศาสตร์ และนอกระบบ ซึ่งทำให้เกิดความซับซ้อนในการประเมินผล เพราะประเทศต่าง ๆ ก็มีวิธีแปลความหมายแตกต่างกัน เช่น คำว่า "ทักษะชีวิต" (life skills) แต่ละประเทศได้ให้ลำดับความสำคัญแตกต่างกัน บางประเทศมองว่า ทักษะชีวิตเป็นทักษะเชิงปฏิบัติและเกี่ยวกับเทคนิค บางประเทศมองว่าทักษะชีวิตเป็นทักษะเกี่ยวกับการอ่านการเขียน บางประเทศมองว่า ทักษะชีวิต เป็นทักษะทางจิตวิทยาและสังคม ประเทศในทวีปอเมริกาเหนือและยุโรปตะวันตก มองทักษะชีวิตว่า เป็นทักษะแก้ปัญหาและต้องใช้ความคิดและวิจารณญาณ และมีความสำคัญมากกว่าทักษะอื่น ๆ บางท่านก็มองว่าทักษะชีวิตเป็นเครื่องมือที่บุคคลพึงมี เพื่อใช้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม (ซึ่งมีความรู้รวมอยู่ส่วนหนึ่ง) จึงทำให้เกิดปัญหาว่า การกำกับติดตามและการประเมิน จะควรกระทำต่อสิ่งใดระหว่างทักษะที่ผู้เรียนมี กับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน

เป้าหมายข้อที่ 4 มีองค์ประกอบที่จะประเมินอยู่สองประการ คือ (ก) ความหมายของการอ่านออกเขียนได้ หรือการรู้หนังสือ UNESCO ได้ให้นิยามการรู้หนังสือ (Literacy) ไว้ว่า ความสามารถที่จะอ่านและเขียนประโยคสั้น ๆ ง่าย ๆ เกี่ยวกับชีวิตประจำวันด้วยความเข้าใจ (ข) ข้อมูลเกี่ยวกับการได้รับการศึกษา ซึ่งมักจะได้มาโดยผู้ตอบแบบสำรวจรายงานเอง หรือหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้แจ้ง หรือโดยการแสดงหลักฐานคุณภาพที่ผู้ตอบแบบสอบถามเคยได้รับ (UNESCO 2006 : 28 - 29)

ตามที่ได้อธิบายข้างต้น จะเห็นว่าแผนปฏิบัติของยูเนสโกเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อปวงชน ซึ่งจัดทำขึ้นในที่ประชุมที่เมืองดาการ์ เซเนกัล ระหว่าง 26 - 28 เมษายน 2000 ได้ระบุเป้าหมายไว้ 6 ประการ เพื่อประเทศสมาชิกขององค์การจะได้ถือเป็นแนวปฏิบัติ เป้าหมาย

6 ประการนั้น เมื่อจะแปลออกให้ชัดเจน เพื่อนำไปใช้ในการกำกับติดตามผล (monitoring) และจัดทำรายงาน ปรากฏว่า ยังมีความไม่ชัดเจนอยู่ในบางประการ ทำให้ข้อมูลที่ได้รับจากประเทศต่าง ๆ แตกต่างกันไปในการตีความ และยากที่จะหาข้อสรุปที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้

ความไม่ชัดเจนเกี่ยวกับนิยามการรู้หนังสือ เป็นปัญหาสำคัญข้อหนึ่งที่ทำให้เกิดความยุ่งยากในการกำกับติดตามผล การทบทวนวรรณกรรมในที่นี้ จึงจะกระทำในขอบข่ายความหมายของการรู้หนังสือ และวิธีการให้ได้มาซึ่งข้อมูลการรู้หนังสือเป็นสำคัญ เนื่องจากเป็นปัญหาที่ควรพิจารณาในที่นี้

ความหมายของการรู้หนังสือ

คำภาษาอังกฤษว่า "literate" (ซึ่งภาษาไทย แปลว่า "รู้หนังสือ") เดิมมีความหมายว่า "คุ้นกับวรรณคดี" (familiar with literature) บางทีก็หมายถึง "มีการศึกษาดี รอบรู้ดี" (well educated, learned) เพิ่งปลายศตวรรษที่สิบเก้านี้เอง คำ ๆ นี้ ได้มีความหมายเพิ่มขึ้น เป็นความสามารถที่จะอ่านและเขียนข้อความขณะที่ยังคงความหมายการรอบรู้หรือได้รับการศึกษาในบางสาขาวิชาไว้เช่นเดิม

จากกลางศตวรรษที่ยี่สิบเป็นต้นมา ผู้รู้ได้ให้ความสนใจเป็นอย่างมากต่อความหมายของคำว่ารู้หนังสือ (literacy) บุคคลเหล่านี้ อยู่ในศาสตร์สาขาต่าง ๆ เช่น จิตวิทยา เศรษฐศาสตร์ ภาษาศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ปรัชญา และประวัติศาสตร์ การถกเถียงในเรื่องความหมายของคำ "literacy" ทำให้ได้นิยามที่แตกต่างกันเป็น 4 พวก ดังนี้ (UNESCO 2006 : 148)

- การรู้หนังสือ เป็นทักษะอัตโนมัติชุดหนึ่ง (literacy as an autonomous set of skills)
- การรู้หนังสือ เป็นสิ่งที่ใช้ปฏิบัติและขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม (literacy as applied, practised and situated)

- การรู้หนังสือเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่ง (literacy as a learning process)
- การรู้หนังสือ เป็นการอ่านรู้ค่า (literacy as text)

ซึ่งจะได้ขยายความแต่ละข้อต่อไป

1. การรู้หนังสือเป็นทักษะอัตโนมัติชุดหนึ่ง

จุดเน้นของความหมายในข้อนี้ ก็คือ การอ่านเป็นทักษะ (อ่าน เขียน พูด) ทักษะที่วันนี้ เป็นอิสระจากบริบทเดิมที่ได้ทักษะนั้นมา รวมทั้งเป็นอิสระจากภูมิหลังของบุคคล ผู้ได้รับทักษะนั้นด้วย เมื่อการรู้หนังสือหมายถึง ทักษะ ทางที่จะ ได้มาซึ่งทักษะนั้น จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องศึกษา บางท่านสนับสนุนให้ใช้วิธีเรียนรู้อ่านแบบเสียง บางท่านก็สนับสนุนให้อ่านเพื่อหาความหมาย จนกลายเป็นการโต้เถียงกันระหว่างผู้สนับสนุนในสองแนวนี้ ภาระผลต่าง ๆ หลายท่านได้หันมาสนใจวิธีการศึกษาการอ่านอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ และเห็นว่าจะต้องให้ความสนใจต่ออักษรแทนเสียง การจดจำรูปคำ การสะกดตัว และคำศัพท์ ผู้ที่สนับสนุนแนววิทยาศาสตร์นี้ ต่อมาได้ขยายการศึกษาวิจัยไปสู่การทำงานของสมอง ในการอ่าน เทคนิคการอ่าน และวิธีการอ่านให้เร็วขึ้น เป็นต้น (Abadzi 2003 b, 2004)

แนวโน้มที่จะยอมรับวิธีการวิทยาศาสตร์ในการศึกษาระบบเสียง ทำให้มีข้ออ้างว่าการเขียนเป็นการถ่ายทอดคำพูดออกมาเป็นตัวอักษร ดังนั้น ทักษะการเขียน จึงสูงกว่าทักษะการพูด บางท่านก็อ้างว่าอักษรที่มีสระพยัญชนะ ดีกว่าอักษรที่เป็นรูปภาพ (เช่น สามารถเรียนได้ง่ายกว่า และสะดวกในการสื่อสาร)

ทักษะการคิดคำนวณ (Numeracy Skills)

ทักษะการคิดคำนวณ มักถูกนำไปรวมไว้กับการรู้หนังสือจนกลายเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการรู้หนังสือไปด้วยการมีทักษะการคิดคำนวณ ถือว่าเป็นความจำเป็นของผู้อยู่ในภาคแรงงาน โดยเฉพาะแรงงานที่มีทักษะขั้นต่ำจำเป็นต้องมีทักษะคิดคำนวณได้ในขอบเขตหนึ่ง แนวคิดนี้ เป็นที่ยอมรับของหน่วยงานของประเทศต่าง ๆ และหน่วยงานระหว่างประเทศที่มีหน้าที่ประเมินผล

ภาษาพูด

สังคมที่มีเพียงภาษาพูด (Oral Society) และสังคมที่มีภาษาเขียน (Literate Society) มีช่องว่างระหว่างกันค่อนข้างกว้าง ดังนั้น จึงทำให้มีแนวคิดที่จะเชื่อมโยงความแตกต่างระหว่างกันนี้ โดยใช้สื่อชนิดต่าง ๆ ไม่เพียงแต่ในกรณีระหว่างประเทศเท่านั้น แม้แต่ในประเทศเดียวกัน หรือสังคมเดียวกัน ก็ยังมีความแตกต่างหรือช่องว่างเกิดขึ้นได้ในระหว่างกลุ่มผู้รู้หนังสือกับกลุ่มผู้ใช้ภาษาพูดอย่างเฉียบ

การพัฒนาสตรีและเด็กผู้หญิง ให้มีบทบาทที่เข้มแข็ง จำเป็นที่จะต้องพัฒนาให้มีทักษะการพูด เพื่อเสริมสร้างให้เกิดความมั่นใจทักษะดังกล่าว มีพื้นฐานอยู่ที่ภาษาพูดที่กลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ได้ใช้อยู่แต่เดิมแล้ว ส่วนทักษะการคำนวณนับก็เป็นทักษะที่กลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้กันเอง จนสามารถนับปากเปล่าได้และคำนวณในใจได้ในบางวิธี จึงถือว่าการรู้จักการคำนวณนับ เป็นส่วนหนึ่งของการใช้ภาษาพูด

การดำรงไว้และการพัฒนาทักษะการพูด ถือได้ว่าเป็นการอนุรักษ์ภาษาที่ยังไม่มีตัวอักษร ซึ่งเสี่ยงต่อการสูญหายไปจากโลก เพราะเยาวชนที่เกิดมารุ่นหลัง มักจะเรียนภาษาที่ใช้สอนในโรงเรียน ซึ่งเป็นภาษาที่มีตัวอักษรใช้แทน ทำให้ละเลยภาษาพูดของตนเอง จนไม่สามารถจะใช้ภาษาของตนเองได้

2. การรู้หนังสือเป็นสิ่งที่ใช้ปฏิบัติและขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม

ข้อจำกัดของการรู้หนังสือ ซึ่งเน้นทักษะ ทำให้ผู้รู้มองหาวิธีการอื่นเข้ามาใช้แทน นั่นก็คือ การมุ่งใช้ทักษะในสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นที่มาของการรู้หนังสือแบบเบ็ดเสร็จ (functional literacy) แนวคิดนี้ เกิดขึ้นในระหว่างทศวรรษที่หกสิบและเจ็ดสิบ เป็นแนวคิดที่มองว่า การรู้หนังสือควรส่งผลต่อการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ (และต่อมายังขยายไปถึงการพัฒนาในด้านอื่น ๆ เช่น บุคคล วัฒนธรรม และการเมือง) แนวคิดของการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จมองการรู้หนังสือว่า สามารถจะสอนให้เกิดทักษะทั่วไปที่สามารถนำไปใช้ในทุกหนทุกแห่งได้ การรู้หนังสือจึงเป็นทักษะกลาง ๆ และเป็นอิสระจากบริบทสังคม

ขณะเดียวกัน ผู้รู้อีกพวกหนึ่งก็แย้งว่า ลักษณะการใช้ทักษะการรู้หนังสือนั้นแตกต่างกันไปตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรม (Barton, 1994)

การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาเกี่ยวกับการนำการรู้หนังสือไปใช้ปฏิบัติในสถานการณ์เฉพาะแห่ง ทำให้เกิดการพัฒนาศาสตร์การเรียนรู้หนังสือ ที่เรียกว่า "New Literacy Studies (NLS)" ซึ่งอาจแปลได้ว่า "การศึกษาเกี่ยวกับการรู้หนังสืออย่างใหม่" (Barton and Hamilton, 1999) แนวคิดนี้ มองว่า การรู้หนังสือไม่เป็นที่กะทัดรัดที่เป็นอิสระจากบริบท แต่เป็นการปฏิบัติทางสังคม ซึ่งฝังตัวอยู่ในบริบททางสังคม แม้แต่ทักษะการคิดคำนวณ ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ที่มีที่อยู่ในสังคม (นั่นคือ ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมนั้นเอง)

(ตัวอย่าง ผู้ใหญ่ในชนบทแคว้นทมิฬ อนุทวีป อินเดีย ซึ่งไม่รู้หนังสือ ก็สามารถคิดคำนวณได้หลายอย่าง รวมทั้งการคำนวณเวลา และการเปลี่ยนแปลงฤดูกาล โดยการสังเกตช่วงเวลาที่เกิดจากแสงอาทิตย์ส่อง)

3. การรู้หนังสือ เป็นกระบวนการเรียนรู้

เมื่อบุคคลเรียนรู้ ถึงจุดหนึ่ง เขาก็จะรู้หนังสือ แนวคิดนี้ เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการเรียนรู้หนังสือ ซึ่งเห็นว่า การรู้หนังสือไม่ใช่การเรียนรู้แบบจำกัดตัวอยู่เฉพาะการจัดสอนให้อ่านเขียนเท่านั้น แต่มองว่าประสบการณ์เป็นพื้นฐานที่สำคัญของการเรียนรู้

นักการศึกษาที่มองเห็นความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้มีอยู่หลายท่าน เช่น Dewey, Piaget, Knowles, Rogers เป็นต้น แต่บุคคลที่มีผลงานโดยตรงเกี่ยวกับการสอนผู้ใหญ่ให้รู้หนังสือ ก็คือ Paulo Freire.

เปาโล แฟร์ เห็นว่า การอ่านคำแต่ละคำ ไม่ใช่เป็นเพียงการออกเสียงให้ถูกต้อง แต่เป็นการอ่านโลก (หรือสภาพแวดล้อม) ที่คำ ๆ นั้น ถูกนำมาใช้เป็นตัวแทน การอ่านคำจึงเป็นการอ่านโลก ซ้ำอีกครั้งหนึ่งนั่นเอง (The Reading of the word sends the reader back to the previous reading of the world, which is, in fact, a rereading.) (Paulo Freire Pedagogy of the City, 1993)

วิธีการสอนอ่านของเปาโล แฟร์ เป็นการนำสภาพความจริงทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้เรียน เข้ามาสู่กระบวนการเรียนรู้ และใช้กระบวนการเรียนรู้ เพื่อการเปลี่ยนแปลงสภาพที่เห็นว่าไม่เป็นธรรม การอ่านเป็นการอ่านด้วยความที่บันทึกไว้จากการสนทนา (Dialogue) เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้เรียนนั่นเอง

4. การรู้หนังสือเป็นการอ่านรู้ตำรา

แนวคิดที่สี่ของการรู้หนังสือ มองว่า การรู้หนังสือเป็นการอ่านรู้ตำรา (Bhola, 1994) เหตุที่มองเช่นนั้นก็เพราะผู้ที่รู้หนังสือแล้ว ย่อมจะต้องแสวงหาความรู้จากสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่บรรจุกฎศาสตร์สาขาต่าง ๆ ไว้ การอ่านเป็นการวิเคราะห์ข้อความในหนังสือ ซึ่งนักภาษาศาสตร์สังคม (socio - linguists) เรียกว่า "วาทกรรม" (discourse) ตามทฤษฎีนี้ มีแนวคิดว่าแบบเรียนหรือวัสดุการอ่านที่ใช้ในโรงเรียน มีความสัมพันธ์กับชีวิตของผู้เรียนในปัจจุบันและอนาคต ดังนั้น จึงควรศึกษาวิเคราะห์วาทกรรม ที่บรรจุอยู่ในหนังสือเหล่านั้น เพื่อทำความเข้าใจชีวิตในปัจจุบันและอนาคตที่ผู้เรียนจะต้องมีส่วนร่วม

แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการรู้หนังสือ ที่แบ่งออกเป็นสี่พวกดังกล่าวข้างต้นนี้ มีอิทธิพลต่อการประยุกต์ในโครงการแก้ไขการไม่รู้หนังสือระหว่างประเทศ ในหลายยุคที่ผ่านมา ดังที่จะกล่าวต่อไป

การดำเนินการแก้ไขการไม่รู้หนังสือระหว่างประเทศ

1. การจัดการไม่รู้หนังสือในช่วงทศวรรษ 1950 - 1960

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ยูเนสโกได้สนับสนุนให้มีการสอนให้รู้หนังสือในบรรดาสมาชิกประเทศอย่างกว้างขวาง ในปี 1947 ยูเนสโก มองเห็นว่า ทักษะที่จำเป็นต่อการพัฒนาบุคคล และการมีสิทธิมนุษยชนประการหนึ่ง ก็คือ การรู้หนังสือ (UNESCO, 1947) ยูเนสโก จึงได้จัดให้มีมูลศาสศึกษา (Fundamental Education) ซึ่งมุ่งสอนผู้เรียนให้อ่านออกเขียนได้ โดยให้ความหมายของผู้รู้หนังสือไว้ว่า "ผู้รู้หนังสือ คือ ผู้ที่สามารถอ่าน เขียน ข้อความสั้น ๆ ง่าย ๆ เกี่ยวกับชีวิตประจำวันของตน ด้วยความเข้าใจ" (a literate person is one who can, with understanding both read and write a short simple statement on his or her everyday life) (UNESCO, 1958)

ในระหว่างสงครามเย็น ความขัดแย้งทางการเมือง ระหว่างประเทศ ทำให้ความสนใจในการส่งเสริมประชาชนให้รู้หนังสือในประเทศต่าง ๆ ลดน้อยลง จนถึงปี 1960 ได้มีการประชุมระหว่างชาติเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่ครั้งที่สองที่เมืองมอนทรีออล แคนาดา ผู้เข้าร่วมประชุมได้สนับสนุนให้เอาจริงเอาจังกับการแก้ไขการไม่รู้หนังสือ เพื่อให้สามารถจัด

การไม่รู้หนังสือได้ภายในเวลาอันสั้น โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนาทั้งนี้ ที่ประชุมเห็นว่าประเทศอุตสาหกรรมควรจะต้องให้ความสนับสนุนด้านการเงินแก่ประเทศกำลังพัฒนาเพื่อการจัดการไม่รู้หนังสือด้วย

การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ และโครงการทดลองการสอนให้รู้หนังสือโลก (The Experimental World Literacy Programme 1960s - 1970s)

องค์การระหว่างประเทศส่วนใหญ่ ได้ยุติการสนับสนุนโครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือ ซึ่งจัดทำมาในช่วงทศวรรษที่หกสิบและเจ็ดสิบ และหันมาสนใจการศึกษาเพื่อพัฒนาทุนมนุษย์ (human capital) แทนตามทฤษฎีนี้ การรู้หนังสือถือเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นเพื่อรองรับการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศการประชุมรัฐมนตรีศึกษาธิการ เรื่อง การจัดการไม่รู้หนังสือ (The World Congress of Ministers of Education on the Eradication of Illiteracy) ซึ่งจัดขึ้นที่นครเตหะราน อิหร่าน เมื่อปี 1965 ได้เน้นความเชื่อมโยงระหว่างการรู้หนังสือกับการพัฒนา และชี้ให้เห็นแนวคิดของการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จว่า "แทนที่จะเป็นเป้าหมายในตัวของมันเอง การรู้หนังสือควรจะเป็นวิถีทางเตรียมคนให้สามารถรับบทบาทด้านสังคม เศรษฐกิจและความเป็นพลเมือง ซึ่งอยู่พ้นขอบเขตของการรู้หนังสือเบื้องต้น ซึ่งสอนเพียงแต่การอ่านและเขียน (อ้างใน Yousif, 2003)

โครงการทดลองการสอนให้รู้หนังสือโลก ได้ดำเนินการใน 11 ประเทศ ด้วยความสนับสนุนของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme : UNDP) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เริ่มดำเนินการ เมื่อปี 1966 และยุติเมื่อปี 1973

ในช่วงต้น จุดเน้นของการให้การศึกษาอยู่ที่การเพิ่มประสิทธิภาพและผลผลิตภาพของแรงงานที่ไม่รู้หนังสือ แต่ต่อมาได้ขยายความถึงเรื่องอื่น ๆ ซึ่งมนุษย์มีความหวังใจและใฝ่ประสงค์ รวมเข้าไว้ด้วยกันจึงทำให้การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ มีขอบข่ายกว้างขวางขึ้น และขยายความไปถึงบทบาทของมนุษย์ในฐานะที่เป็นพลเมือง ผู้ผลิต คนในบ้าน หมู่บ้าน และชุมชน

ในปี 1978 ที่ประชุมยูเนสโกได้ให้นิยาม "การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ" (functional literacy) ซึ่งยังใช้ อยู่จนทุกวันนี้ไว้ดังนี้ "บุคคลผู้ได้รับการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ (หรือรู้หนังสือใช้การได้) หมายถึงบุคคลที่สามารถกระทำกิจกรรมทั้งหลายที่ต้องใช้ความรู้หนังสือ เพื่อให้การนั้นเป็นไปโดยมีประสิทธิภาพในกลุ่มหรือชุมชนของเขา ตลอดจนทำให้เขาสามารถที่จะใช้การอ่าน การเขียน การคิดคำนวณ ได้อย่างต่อเนื่องเพื่อการพัฒนาตนเอง และชุมชน"

การสอนให้รู้หนังสือ เพื่อสร้างมโนธรรมสำนึก

ในช่วงทศวรรษที่เจ็ดสิบ เปาโล แฟร์ ได้เสนอทฤษฎี "conscientization" (มีผู้ใช้ในภาษาไทยว่า "มโนธรรมสำนึก") ซึ่งมีสาระสำคัญว่า การตระหนักทางสังคม และการสืบสวนความจริงอย่างวิพากษ์วิจารณ์ เป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม แนวคิดของเปาโล แฟร์ ได้รับความนิยมนับในบรรดาประเทศกำลังพัฒนา และแม้ในองค์กรระหว่างประเทศเอง รวมทั้งยูเนสโกก็ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดนี้ด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นว่า เมื่อปี 1975 ในระหว่างการประชุมซัมโพลีเมีย เรื่อง การรู้หนังสือที่เมืองเปอร์เซโปลิส อิหร่าน เปาโล แฟร์ ได้รับรางวัลโมฮัมเมด เรซา ปาเลวี เป็นการยกย่องผลงานของเขาที่กระทำไว้ต่องานแก้ไขการไม่รู้หนังสือ คำประกาศเปอร์เซโปลิส (The Persopolis Declaration) ที่ได้ออกมาจากการประชุมครั้งนั้นสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของแนวคิดเปาโล แฟร์ ซึ่งกล่าวว่า การรู้หนังสือ จะต้องทำได้มากกว่าเพียงมีทักษะอ่าน เขียน และคิดเลข แต่จะต้อง "ปลดปล่อยมนุษย์ให้มีอิสระ" และพัฒนาผู้เรียนให้เต็มขีดขั้น

มีผู้สรุปแนวคิดของเปาโล แฟร์ ไว้ดังนี้

การรู้หนังสือ สร้างเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดการรับรู้อย่างวิพากษ์วิจารณ์ในความขัดแย้งของสังคม ซึ่งมนุษย์อาศัยอยู่ และรับรู้เป้าประสงค์ของสังคม การรู้หนังสือ กระตุ้นให้เกิดความริเริ่ม และเกิดการมีส่วนร่วมในโครงการที่จะเปลี่ยนแปลงโลก เปลี่ยนเป้าประสงค์และให้นิยามเป้าประสงค์ของการพัฒนามนุษย์ที่แท้จริง การรู้หนังสือ เปิดทางไปสู่ความเชี่ยวชาญในเทคนิคและมนุษยสัมพันธ์ การรู้หนังสือมิใช่ปลายทางในตัวเอง แต่เป็นสัทธิมนุษยชนเช่นกัน (Bataille, 1976)

การสร้างมโนธรรมสำนึก จึงเป็นจุดเน้นอีกจุดหนึ่งในประวัติการสอนให้รู้หนังสือของนานาชาติ เมื่อพูดถึงความหมายของการรู้หนังสือ เราไม่ควรผ่านเลยจุดสำคัญข้อนี้ไป นั่นคือ การรู้หนังสือมิใช่เป็นเพียงการอ่านออกเขียนได้ แต่เป็นกระบวนการสร้างมโนธรรมสำนึกเพื่อการเปลี่ยนแปลง

การลดการลงทุน เพื่อการรู้หนังสือ และผลกระทบจากการประชุมที่จ้อมเทียน ประเทศไทย (ทศวรรษที่แปดสิบและเก้าสิบ)

ความสนใจขององค์กรระหว่างประเทศในโครงการสอนให้รู้หนังสือ และการสนับสนุนทางการเงินต่อโครงการดังกล่าว ได้ลดน้อยลง ในช่วงทศวรรษที่แปดสิบ และต้นทศวรรษที่เก้าสิบ ธนาคารโลกได้หันมาสนใจการศึกษาระดับประถมศึกษาแทน จนเรียกได้ว่าได้ทอดทิ้งการศึกษาผู้ใหญ่ไป เนื่องมาจากความกดดันทางงบประมาณการลงทุนในด้านการศึกษานอกระบบและการศึกษาผู้ใหญ่ก็ต้องลดน้อยลง ขณะเดียวกันการลงทุนในโครงการประถมศึกษาได้เพิ่มมากขึ้น

ในช่วงปลายทศวรรษที่แปดสิบ นิยามการรู้หนังสือได้ขยายกว้างเพื่อตอบสนองอุปสงค์การพัฒนาไปสู่โลกาภิวัตน์รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีและสื่อสารสนเทศต่าง ๆ การสัมมนาเรื่อง การรู้หนังสือในประเทศอุตสาหกรรม ซึ่งจัดขึ้นที่กรุงโตรอนโต แคนาดา ในปี 1987 มีคำแถลงว่า " การรู้หนังสือ มีความหมายมากกว่าความสามารถในการอ่านเขียน และคำนวณ อุปสงค์ที่เกิดจากเทคโนโลยีก้าวหน้า ทำให้จำเป็นที่จะต้องเพิ่มระดับความรู้ ทักษะ และความเข้าใจ เพื่อให้บรรลุการรู้หนังสือขั้นพื้นฐาน" (อ้างใน Yousif, 2003)

ได้มีการทำให้เกิดความชัดเจนในระหว่างแนวคิดที่ว่า การรู้หนังสือเป็นทักษะ (literacy as a skill) และการรู้หนังสือเป็นปฏิบัติการที่ถูกกำหนดโดยสังคมและวัฒนธรรม (literacy is a set of culturally and socially determined practices) ในปีการรู้หนังสือสากล (1990) และคำประกาศว่าด้วยการศึกษาเพื่อปวงชน ซึ่งได้รับการรับรองในการประชุมที่จ้อมเทียน ประเทศไทย (1990) ยูเนสโกได้เห็นชอบที่จะสนับสนุนการรู้หนังสือ ซึ่งถือว่าเป็นความจำเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ (basic learning needs) ในลักษณะเป็นการเรียนต่อเนื่องของคนทุกอายุ ซึ่งจัดในรูปการศึกษาในระบบและนอกระบบ (UNESCO 2004 b)

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิต ได้รับการรับรองในรายงานของคณะกรรมการระหว่างชาติว่าด้วยการศึกษาสำหรับศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ด (1996) และประกาศแห่งนครแฮมเบิร์กรับรองการรู้หนังสือว่า เป็นพื้นฐานสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต และเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน (UNESCO 1997, 2004 b)

อย่างไรก็ตาม การสร้างความชัดเจนในภารกิจของการรู้หนังสือ ดังกล่าวมาแล้ว ไม่บังเกิดผลในการนำไปใช้อย่างจริงจังเท่าใดนัก ดังรายงานการประชุมถึงทศวรรษเรื่องการศึกษาเพื่อปวงชน (Mid Decade Forum on Education for All) ซึ่งจัดที่กรุงอัมมันเจอร์แดน เมื่อปี 1996 ซึ่งกล่าวว่า "ในขณะที่มีความก้าวหน้าในการเข้าเรียน โรงเรียน ประถมศึกษา เยาวชนและผู้ใหญ่ที่ไม่เคยเข้าโรงเรียน ก็ยังถูกหลงลืมอยู่" ความสนใจของนานาชาติยังมีจุดรวมอยู่ที่การประถมศึกษา แม้ยูเนสโกเองก็ไม่สามารถให้การสนับสนุนการเรียนเพื่อการรู้หนังสือ ได้ในระดับเท่ากับเมื่อก่อนมีการประชุมที่จอมเทียน (Yousif, 2003)

ยูเนสโกกับการรู้หนังสือในปัจจุบัน

ในปี 2002 สหประชาชาติได้ประกาศให้ช่วงปี 2003 - 2012 เป็นทศวรรษของการรู้หนังสือแห่งสหประชาชาติ (United Nations Literacy Decade) มติ 56/116 ของสหประชาชาติ ยอมรับบทบาทของการรู้หนังสือว่า เป็นหัวใจของการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยกล่าวยืนยันว่า "การรู้หนังสือมีความจำเป็นต่อเด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ ในการแสวงหาทักษะชีวิตที่จำเป็น เพื่อให้สามารถรับมือกับการท้าทายที่จะมีมาในชีวิต และเป็นขั้นตอนที่สำคัญของการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ในการเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพในสังคมและเศรษฐกิจของศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ด" (United Nations, 2002 b)

มติข้างต้น ครอบคลุมถึงมิติทางสังคมของการรู้หนังสือ โดยให้การยอมรับว่า "การสร้างสิ่งแวดล้อมที่มีการอ่านออกเสียงได้ เป็นสิ่งจำเป็นต่อการบรรลุเป้าหมาย การขจัดความยากจน การลดการตายของทารก การควบคุมการเพิ่มประชากร การมีความเท่าเทียมกันทางเพศ การประกัน การมีพัฒนาการที่ยั่งยืน การมีสันติภาพและประชาธิปไตย" ยูเนสโกเน้นเป้าหมายการรู้หนังสือของทุกคนภายใต้คำขวัญ "การรู้หนังสือ คือ เสรีภาพ" ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิวัฒนาการของแนวคิดการรู้หนังสือ

"_____ จากความหมายง่าย ๆ ว่า การรู้หนังสือเป็นทักษะการอ่าน เขียน และคิดคำนวณ _____ ไปสู่ความหมายที่ซับซ้อนมากขึ้น และกินความหลากหลาย รวมถึงสมรรถภาพสำคัญที่มีอาจปฏิเสธได้ แนวคิดนี้สะท้อนความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมถึงโลกาภิวัตน์ ตลอดจนความก้าวหน้าด้านสารสนเทศ และการคมนาคมสื่อสาร เป็นการยอมรับว่า มีการปฏิบัติในด้านกรู้หนังสือหลายอย่าง ซึ่งฝังตัวอยู่ในวัฒนธรรมที่หลากหลาย ในสิ่งแวดล้อมของแต่ละบุคคลและในโครงสร้างที่ผู้คนอยู่ร่วมกัน" (UNESCO, 2004)

ทศวรรษแห่งการรู้หนังสือแห่งสหประชาชาติ (The United Nations Literacy Decade) มุ่งที่จะดำเนินการให้บรรลุผลต่อไปนี้ภายในปี 2012

- ดำเนินการให้บรรลุความก้าวหน้าที่สำคัญตามเป้าหมายดาคาร์ ข้อ 3, 4 และ 5
- ทำให้ผู้เรียนทุกคนบรรลุระดับรู้จริงในทักษะชีวิตและการรู้หนังสือ
- สร้างสิ่งแวดล้อมการรู้หนังสือให้กว้างออกไป และมีสภาพยั่งยืน และ
- พัฒนาคุณภาพชีวิต

ในขณะที่เรียกร้องให้เข้าใจการรู้หนังสือที่มีความหมายหลายอย่าง ยูเนสโก ได้ตัดทักษะหลายอย่างเช่น การรู้เรื่องคอมพิวเตอร์ (computer literacy) การรู้เรื่องสื่อ (media literacy) การรู้เรื่องสุขอนามัย (health literacy) การรู้เรื่องนิเวศวิทยา (eco - literacy) ออกไปจากนิยามของคำกรู้หนังสือ (UNESCO, 2004 b) (อาจจะเรียกว่า เป็นความคาดหวังที่ประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนาปฏิบัติได้โดยยาก _____ ผู้ทำรายงาน)

สรุป

ความหมายของการรู้หนังสือที่ใช้ในแวดวงของยูเนสโก เริ่มต้นจากความหมายที่ว่า การรู้หนังสือเป็นทักษะอัตโนมัติ ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นการรู้หนังสือ เป็นสิ่งที่ใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน จึงต้องเน้นการรู้หนังสือเพื่อการนำไปใช้ ต่อมาก็เปลี่ยนเป็นการรู้หนังสือ เพื่อสร้างความตระหนักหรือมโนธรรมสำนึกเพื่อนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลง ท้ายที่สุด ยูเนสโกได้ยอมรับความหมายของการรู้หนังสือที่อาจเป็นไปได้หลากหลาย และเป็นกระบวนการต่อเนื่อง

ความจำเป็นของการรู้หนังสือนั้น จะเห็นได้ชัดจากการที่สังคมปัจจุบัน เป็นสังคมของคนรู้หนังสือ มีหนังสือเข้าไปเกี่ยวข้องกับสถาบันและกิจการของสังคมปัจจุบันในทุกหนทุกแห่ง เช่น ในสำนักงาน ศาล ห้องสมุด ธนาคาร ตลาด ฯลฯ การรู้หนังสือทำให้โอกาสของผู้รู้หนังสือในการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับผู้อื่นเป็นไปอย่างกว้างขวางขึ้น โดยอาศัยแหล่งของข้อมูลในรูปสิ่งพิมพ์และสื่ออื่น ๆ

การวัดและการกำกับติดตามการรู้หนังสือ

ในช่วงทศวรรษที่ห้าสิบและหกสิบ หน่วยงานระหว่างประเทศและผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการได้ใช้ข้อมูลการรู้หนังสือของผู้ใหญ่เป็นตัวชี้วัดการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศ สถิติการรู้หนังสือ ถือว่าเป็นตัวชี้วัดความสามารถที่บุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพ และได้รับประโยชน์จากสังคมและเศรษฐกิจสมัยใหม่ ระดับการรู้หนังสือ ถือว่า เป็นเงื่อนไขสำคัญในการเคลื่อนตัวทางเศรษฐกิจไปสู่ภาวะทันสมัย (Roston, 1960) สำหรับองค์การระหว่างประเทศ ช่องว่างระหว่างผู้รู้หนังสือและผู้ไม่รู้หนังสือ เป็นเครื่องมือบ่งชี้ว่า คนกลุ่มใด อยู่ที่ใด จะใช้มาตรการทางนโยบาย เช่นใด เพื่อการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ

ในช่วงทศวรรษที่ห้าสิบ ยูเนสโกได้ตอบสนองความต้องการที่จะมีข้อมูลเปรียบเทียบเกี่ยวกับการไม่รู้หนังสือ โดยได้จัดทำรายงานชื่อ Progress of Literacy on Various Countries (1953) รวบรวมตัวเลขจากการสำมะโนประชากรของประเทศต่าง ๆ ก่อนสงครามโลกครั้งที่สองประมาณสามสิบประเทศ รายงานอีกฉบับหนึ่งก็คือ World Illiteracy at Mid - Century (1957) ซึ่งรวบรวมข้อมูลการสำมะโนประชากรจากกว่าหกสิบประเทศ ซึ่งเก็บรวบรวมภายหลังสงคราม ตลอดจนอัตราการไม่รู้หนังสือจากการคาดคะเนทั่วโลก รายงานต่อ ๆ มาได้จัดทำเมื่อปี 1970, 1978, 1980, 1995 เป็นการปรับตัวเลขการคาดคะเนให้ทันสมัย และมีการพยากรณ์แนวโน้มการไม่รู้หนังสือของโลกและของภูมิภาค

รายงานครั้งแรก ได้ให้นิยามการไม่รู้หนังสือ ซึ่งได้รับการรับรองจากที่ประชุมใหญ่ของยูเนสโก ในปี 1958 ไว้ดังนี้ "ผู้รู้หรือไม่รู้หนังสือ ได้แก่ ผู้ที่สามารถหรือไม่สามารถอ่านและเขียนข้อความง่าย ๆ เกี่ยวกับชีวิตประจำวันของคนด้วยความเข้าใจ" นิยามนี้ใช้เป็นหลักเพื่อการสำมะโนประชากรระดับชาติและในการจัดทำสถิติการรู้หนังสือเปรียบเทียบต่อ ๆ มา

จากนิยามข้างต้น การรู้หนังสือ จึงได้รับการมองว่าเป็นทักษะการเรียนรู้ (โดยเฉพาะความสามารถที่จะอ่านและเขียนข้อความที่เป็นหนังสือ) ซึ่งบุคคลอาจได้มาจากโรงเรียน หรือจากการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือ หรือ โครงการการศึกษาอกระบบอื่น โดยสามารถวัดได้อย่างเป็นอิสระ จากบริบทอันเป็นที่มาของทักษะนั้น

อย่างไรก็ตาม มีประเด็นว่า การรู้หนังสือนั้นจำเป็นต้องรู้การอ่านเขียนแค่ไหน ความมุ่งหมายของการรู้หนังสือที่เป็นเป้าประสงค์ ควรเป็นเช่นใด ในประเทศที่คนรู้หนังสือเกือบทั้งประเทศการจัดการไม่รู้หนังสือ จำเป็นต้องดูแลหลาย ๆ อย่าง เช่น การใช้วิธีการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ การประเมินโดยคำนึงความต่อเนื่องของทักษะ การตอบสนองความต้องการในการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานและจัดโอกาสเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งหลังจากการประชุมที่จอมเทียน (1990) และการประชุมดาการ์ (2000) การจัดการไม่รู้หนังสือ ได้ถูกจัดให้เข้าอยู่ในกรอบการตอบสนองความต้องการจำเป็นในการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานของเด็กและผู้ใหญ่ (Smyth ,2005)

การวัดและการกำกับติดตาม

วิธีการที่ใช้ประเมินการรู้หนังสือที่ใช้กันมานาน ก็คือ ใช้ตัวเลขจากการสำรวจสำมะโนประชากรระดับชาติ

ในทางปฏิบัติ ผู้เชี่ยวชาญ มีวิธีกำหนดระดับการรู้หนังสือของบุคคล 3 วิธี คือ

- ผู้รับการสำรวจ รายงานระดับการรู้หนังสือของตน เป็นส่วนหนึ่งของแบบสำรวจสำมะโนประชากรหรือ เครื่องมือสำรวจสำมะโนประชากร (แจ้งด้วยตนเอง หรือ Self - declaration)
- บุคคลอื่น ปกติ ได้แก่ หัวหน้าครอบครัว เป็นผู้รายงานระดับการรู้หนังสือของสมาชิกในครัวเรือน (การประเมิน โดยบุคคลที่สาม)
- จำนวนปีที่บุคคลได้รับการศึกษาในโรงเรียน เป็นมาตรวัดอีกอย่างหนึ่งที่ใช้แยกแยะระหว่างผู้รู้หนังสือและไม่รู้หนังสือ (การใช้สิ่งแทนแสดงระดับการรู้หนังสือ)

วิธีการแบบดั้งเดิมทั้งสามวิธีข้างต้น ได้ใช้ในการประเมินจำนวนบุคคลที่รู้และไม่รู้หนังสือ ในสังคมเป็นที่น่าสนใจว่า แม้วิธีการที่ใช้มีอยู่หลายวิธี แต่ในที่สุดแล้วตัวเลขที่ออกมา ก็มีเพียงผู้รู้หนังสือ และไม่รู้หนังสือ

อัตราการรู้หนังสือของผู้ใหญ่ ถือเอาจำนวนบุคคลที่รู้หนังสือ ซึ่งมีอายุ 10 ปี หรือ 15 ขึ้นไป หากด้วยจำนวนผู้ใหญ่ทั้งหมดที่อยู่ในกลุ่มอายุเดียวกันจำนวนรวมของผู้ไม่รู้หนังสือ มักจำแนกออกเป็นเพศ อายุ ที่อยู่ในเมือง หรือชนบท เป็นเวลาหลายทศวรรษ

อัตราการเรียนรู้หนังสือเปรียบเทียบได้ถูกใช้เป็นแนวทางสำหรับเจ้าหน้าที่ที่ใช้กำกับติดตาม การไม่รู้หนังสือในประเทศ ภูมิภาค และกลุ่มสังคมที่เป็นเป้าหมาย แนวโน้มการเปลี่ยนแปลง อัตราการเรียนรู้หนังสือในช่วงเวลาหนึ่ง ก็เป็นเครื่องมือในการกำกับติดตามเช่นกัน

เริ่มแต่ปี 1980 เป็นต้นมา ความห่วงใยเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือ และความเป็นไปได้ ในการเปรียบเทียบสถิติที่เก็บจากการสำรวจสำมะโนผู้ไม่รู้หนังสือได้มีน้ำหนักมากขึ้น ดังเช่น

- **ขนาดของข้อมูลสำมะโนผู้ไม่รู้หนังสือ** ปัญหานี้ มักจะเกิดกับประเทศที่มีอัตราการไม่รู้หนังสือสูงเนื่องจากเมื่อมีการสำรวจสำมะโนประชากรบางประเทศอาจไม่ได้รวมคำถามเกี่ยวกับการไม่รู้หนังสือเข้าไว้ด้วย บางประเทศก็ยุติการให้ประโยชน์จากข้อมูล นั้นไปแล้ว ส่วนประเทศกำลังพัฒนาส่วนมาก ซึ่งมีการไม่รู้หนังสือโดยแพร่หลาย ก็เพิ่ง จะเริ่มการสำรวจสำมะโนในเรื่องนี้เมื่อไม่นานมานี้

- **คำจำกัดความเชิงปฏิบัติที่แตกต่างกันมาก** คำจำกัดความของคำว่า "ผู้ไม่รู้หนังสือ" ในประเทศต่าง ๆ มีต่าง ๆ กัน

"ผู้ที่อ่านออกเขียนได้" (บัลแกเรีย เอล ซลวาดอร์ ฮิฮิปต์)

"ผู้ที่อ่านหนังสือพิมพ์ได้ และเขียนจดหมายง่าย ๆ ได้" (ปากีสถาน)

"ผู้ที่อ่านออกเขียนได้ เข้าใจข้อความในภาษาใด ๆ ที่ใช้ตัวอักษร" (อาเซอร์ไบจาน)

"ผู้ที่อ่านออกเขียนได้ หรือเพียงแต่อ่านออกในภาษาใด ๆ" (เตอร์กเมนิสถาน)

"ผู้ที่อ่านออกเขียนได้ โดยมีความเข้าใจในภาษาใด ๆ" (อินเดีย)

ในการสำรวจสำมะโนประชากรที่ผ่าน ๆ มา บางทีเพียงแค่เขียนชื่อของตนเองได้ ก็ถือว่า รู้หนังสือบางประเทศคนที่อ่านได้หรือเขียนได้อย่างใดอย่างหนึ่งก็ถือว่ารู้หนังสือ หรือจัดว่ารู้หนังสือบ้าง หรือไม่รู้หนังสือเลยซึ่งเป็นการจัดต่าง ๆ กันไป ภายในประเทศ เดียวกัน นิยามของคำผู้ไม่รู้หนังสือ ก็อาจเปลี่ยนแปลงไปทุกครั้งที่มีการสำรวจสำมะโน ประชากร เช่น ปากีสถาน มีการสำรวจสำมะโนประชากร 5 ครั้ง แต่ทั้ง 5 ครั้ง คำจำกัดความ ที่ใช้กับคำว่าผู้ไม่รู้หนังสือแตกต่างกันไปทุกครั้ง

- ความแตกต่างกันไปของคำจำกัดความของคำว่าประชากรที่เป็น "ผู้ใหญ่" สำมะโนประชากรส่วนมากให้คำจำกัดความของคำ "ผู้ใหญ่" ว่า หมายถึงผู้ที่อายุ 15 ปีขึ้นไป แต่บางประเทศก็กำหนดเอาไว้ที่อายุ 10 , 7 หรือ แม้แต่ 5 ปี (กรณีของประเทศไทย) บางประเทศก็ไม่พุดถึงอายุ ดังนั้น แม่แต่เด็กที่ยังพุดไม่ได้ก็ถูกนับรวมเข้าไปด้วย

- ความถี่ของการสำรวจสำมะโนประชากร แต่ละประเทศความถี่ในการสำรวจแตกต่างกันไป ตามปกติ การสำรวจเช่นนี้ มักจะจัดทำทุกช่วงสิบปี แต่บางประเทศก็ทำเกินสิบปีขึ้นไปและอาจจะล่าหลังไปจนถึงยี่สิบปี

- การประเมินโดยตรงและโดยอ้อม ตามที่ปฏิบัติกันมา ไม่มีการประเมินความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ โดยตรงในการสำรวจสำมะโนประชากร แต่อาศัยการประเมินสามวิธีดังที่กล่าวข้างต้น วิธีใดวิธีหนึ่ง หรือรวม ๆ กัน ดังนั้นจึงทำให้มีการประเมินอัตราการรู้หนังสือเกินความจริง

การประเมินการอ่านและเขียนโดยตรง ย่อมจะทำให้ได้ภาพที่เป็นจริงของระดับการรู้หนังสือ และการแจกแจงระดับของการรู้หนังสือในสังคม (UNESCO ,2005 : 164)

- ความเชื่อถือได้ของการใช้จำนวนปีที่ได้เข้าเรียนในโรงเรียน (เช่น สี่ปีหรือห้าปี) เป็นเกณฑ์ในการตีความว่า เป็นผู้รู้หนังสือเพราะในหลายกรณี ผู้ที่เรียนมาแล้วสี่ห้าปีหรือแม่แต่มากกว่าก็อาจไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ตามความคาดหมาย

องค์กรอื่น นอกจากยูเนสโกก็ได้ให้ความสนใจในการสำรวจผู้ไม่รู้หนังสือเช่นกัน เช่น การสำรวจภาวะเจริญพันธุ์ของโลก (World Fertility Survey) การศึกษาการวัดมาตรฐานการดำรงชีพ (Living Standards Measurement Study) การสำรวจประชากรและสุขภาพ (Demographic and Health Survey) ได้ร่วมคำถามที่เกี่ยวกับการรู้หนังสือไว้ด้วย ข้อได้เปรียบของการสำรวจเหล่านี้ อยู่ที่ความคุ้มค่า ความรวดเร็วทันกาล ความยืดหยุ่น การสำรวจบางอย่าง ได้ใช้วิธีประเมินโดยตรง เพื่อหาระดับการรู้หนังสือด้วยการประเมินการรู้หนังสือตามแนวใหม่

สืบเนื่องมาจากผลการตีความการรู้หนังสือ จากวิธีสำรวจที่ใช้อยู่เดิมยังไม่เป็นที่น่าพอใจ (เช่น การตีความง่ายเกินไป เพียงแต่บอกว่า รู้หรือไม่รู้หนังสือ ไม่มีบอกว่ารู้มากน้อยแค่ไหน) จึงได้มีความพยายามที่จะปรับปรุงการประเมินการรู้หนังสือเสียใหม่ให้มีความชัดเจนมากขึ้น

วิธีการประเมินการรู้หนังสือแนวใหม่มีลักษณะ

- เป็นการประเมินการรู้หนังสือโดยตรง รวมเข้าไว้ด้วย แทนที่จะให้การประเมินโดยอ้อมอย่างเดียว
- วัดการรู้หนังสือ โดยมีมาตรฐานบอกได้ว่า รู้มากน้อยแค่ไหน
- เป็นการประเมินการรู้หนังสือโดยมองว่าเป็นทักษะหลายมิติ ไม่ใช่มิติเดียว

แนวคิดใหม่ ในการประเมินการรู้หนังสือ ถือว่า ทักษะการรู้หนังสือ เป็นทักษะที่ต้องนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น จึงควรประเมินว่า "ผู้ใหญ่ใช้สารสนเทศที่เป็นสิ่งพิมพ์หรือตัวเขียน (เช่น ข่าว, บทบรรณาธิการ, บทกวี, หนังสือเล่ม, แผนที่, ตารางขนส่งโดยสาร, แจ้งความรับสมัครงาน) ให้เป็นประโยชน์ได้อย่างไรในชีวิต"

การประเมินการรู้หนังสือโดยตรง (Direct assessment of literacy)

ในช่วงเวลาที่ทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีเสียงเรียกร้องให้มีการปรับปรุงการวัดการรู้หนังสือให้ดีขึ้น โดยให้ง่ายกว่าและประหยัดกว่าที่ได้ใช้ในประเศในองค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาเศรษฐกิจ (OECD) (Wagner, 2003) แต่จนถึงบัดนี้ก็ยังไม่มี ความตกลงที่เป็นเอกฉันท์ว่าควรจะเป็นเช่นไร

ขณะเดียวกัน ได้มีหลายประเทศและหลายองค์กรที่ได้ดำเนินการสำรวจการรู้หนังสือโดยใช้วิธีตรงการประเมินเหล่านี้ ดำเนินไปแบบกระจายอำนาจ และโดยมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรอย่างมาก ผลที่ได้รับจึงแตกต่างกันในเชิงคุณภาพ และมีข้อจำกัดในด้านข้อมูลการออกแบบ การสำรวจ และการนำไปใช้

อย่างไรก็ตาม การประเมินการรู้หนังสือด้วยวิธีตรง ซึ่งจัดทำควบคู่กันไปกับวิธีสำรวจปกติ แสดงให้เห็นว่า การประเมินทางอ้อมที่ใช้อยู่ แสดงภาพการรู้หนังสือที่เกินความจริง ในโมร็อกโก ซึ่งประชาชน 45% ของกลุ่มตัวอย่างแจ้งว่ารู้หนังสือ พบว่าจริง ๆ แล้ว มีเพียง 33% ที่รู้หนังสือถึงขั้นพื้นฐาน และมีเพียง 24% ที่รู้หนังสืออย่างดี ในบังคลาเทศ เพียง 83% ของจำนวนที่แจ้งว่า รู้หนังสือสามารถอ่านได้ในขั้นต้น

มีแนวโน้มว่า มีการขยายผลเกินจริงในกลุ่มที่มีการศึกษาน้อยปี มากกว่ากลุ่มอื่น ยกตัวอย่าง การสำรวจที่เอธิโอเปีย (2000) และนิการากัว (2001) แสดงให้เห็นว่า ในกลุ่มผู้ที่มีการศึกษาน้อย มีการขยายผลเกินจริงมากกว่าเพื่อน สตรีเอธิโอเปียที่มีการศึกษา

เพียงปีเดียว มีจำนวนถึง 59 เปอร์เซนต์ที่แจ้งว่ารู้หนังสือ ในขณะที่เมื่อให้ลองทดสอบ การอ่าน มีเพียง 27 เปอร์เซนต์ ที่ผ่านข้อทดสอบง่าย ๆ ได้ ในกลุ่มเพศชายเอธิโอเปีย ซึ่งเคยเข้าเรียนเพียงปีเดียว เมื่อประเมินด้วยวิธีอ้อม (สอบถาม) ปรากฏว่า มีผู้รู้หนังสือ 65 เปอร์เซนต์ แต่เมื่อประเมินด้วยวิธีตรงปรากฏว่า มีผู้รู้หนังสือเพียง 33 เปอร์เซนต์

Schaffner (2005) สรุปว่า การขยายผลเกินจริง มักจะมีในประเทศที่มีระดับ การศึกษาค่ำและคุณภาพอ่อน

การประเมินการรู้หนังสือโดยตรง เป็นการตรวจสอบสมมติฐานที่ว่า จำนวนปี ที่ได้รับการศึกษา จะทำให้รู้หนังสือได้จริง และดำรงสภาพการรู้หนังสือไว้ได้ สมมติฐาน เช่นนี้ มีความไม่ถูกต้องอย่างยิ่ง เพราะการวิจัยได้พบว่า ไม่มีจำนวนปีที่ได้รับการศึกษาใด (เช่น 4, 5, 6 ปี) ที่จะมียกคนรู้หนังสือจริงถึง 90 เปอร์เซนต์

การประเมินการรู้หนังสือในฐานะที่เป็นทักษะโดยตรง (Direct assessment of literacy as skills)

การประเมินการรู้หนังสือในฐานะที่เป็นทักษะ ดำเนินการเป็นสองขั้นตอน ขั้นตอนหนึ่ง ระบุกลุ่มหรือด้านของทักษะที่จะประเมิน (skill domains are identified) และขั้นตอนที่สอง จำแนกทักษะนั้นออกเป็นระดับ (skills are categorized into literacy levels)

ขั้นตอนที่หนึ่ง กำหนดด้านของทักษะที่จะประเมิน เช่น

- การอ่าน/การเขียนภาษาที่ใช้ในราชการ
- การอ่าน/การเขียน ภาษาถิ่น
- การคิดคำนวณปากเปล่า/โดยใช้ตัวเขียน

(รวมเป็น 6 ด้าน)

ขั้นตอนที่สอง จำแนกทักษะออกเป็นระดับ เช่น

- ก่อนรู้หนังสือ (pre - literate)
- รู้หนังสือขั้นพื้นฐาน (basic literacy)
- รู้หนังสือ ใช้การได้ (functional literacy)

ผู้ที่ไม่มีทักษะที่จะจัดเข้าในระดับเหล่านี้ จัดเป็นผู้ที่ไม่รู้หนังสือ (illiterate)

สรุปจาก Schaffner (2005)

การสำรวจการรู้หนังสือของผู้ใหญ่นานาชาติเปรียบเทียบ

การสำรวจการรู้หนังสือของผู้ใหญ่นานาชาติ (The International Adult Literacy Survey : IALS) เป็นการสำรวจการรู้หนังสือเปรียบเทียบที่ใหญ่ที่สุดที่เคยมีมา การดำเนินการสำรวจได้จัดทำเป็นสามขั้นตอน(1994, 1996 และ 1998) ในประเทศที่พัฒนาแล้วประมาณยี่สิบประเทศ

การสำรวจครั้งแรกจัดทำเมื่อปี 1994 ครอบคลุมเก้าประเทศ ได้แก่ แคนาดา (ทั้งส่วนที่พูดภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส) ฝรั่งเศส, เยอรมัน, ไอร์แลนด์, เนเธอร์แลนด์, โปแลนด์, สวีเดน, สวิตเซอร์แลนด์ (ทั้งส่วนที่พูดภาษาเยอรมัน และฝรั่งเศส) และสหรัฐอเมริกา โดยฝรั่งเศส ขอลอนตัวออกไปก่อน การสำรวจครั้งที่สองจัดทำเมื่อปี 1996 รวมกลุ่มตัวอย่างจากออสเตรเลีย เบลเยียม ส่วนที่พูดภาษาเฟลมมิช นิวซีแลนด์และสหราชอาณาจักร การสำรวจครั้งที่สาม (1998) จัดทำที่ชิลี สาธารณรัฐเช็ก เดนมาร์ก ฟินแลนด์ อังกฤษ อิตาลี นอร์เวย์ สวิตเซอร์แลนด์ ส่วนที่พูดภาษาอิตาลี

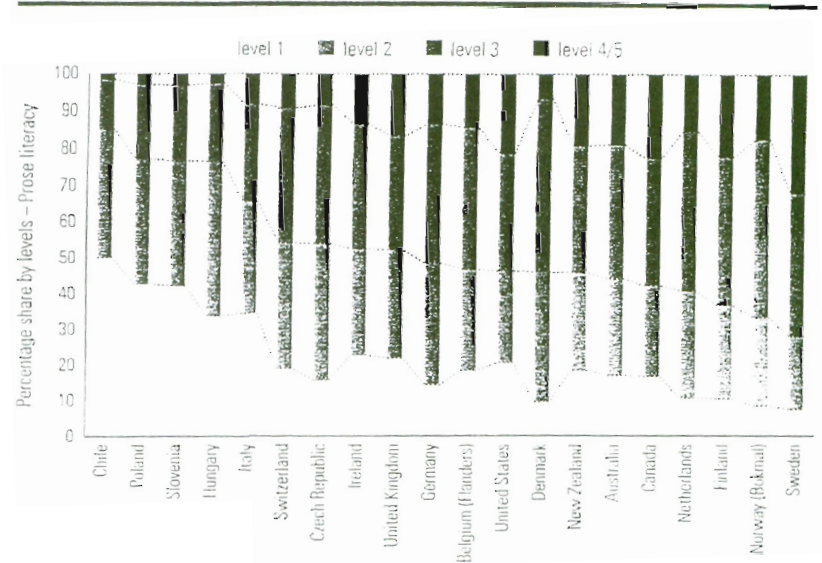
ผลจากการสำรวจ แสดงว่า ในประเทศที่พัฒนาแล้ว ก็ยังมีประชากรผู้ใหญ่ที่มีระดับการรู้หนังสือต่ำ (เมื่อถือเกณฑ์ว่าควรสามารถอ่านและเข้าใจหนังสือพิมพ์ และเอกสารเล่มเล็ก ซึ่งหลายท่านเห็นว่า จำเป็นต่อการมีงานทำ และต่อความก้าวหน้าในสังคมฐานความรู้)

แม้ในประเทศกลุ่มนอร์ดิก ซึ่งคนผู้ใหญ่สามารถอ่านได้ดีทั้งสิ่งพิมพ์ที่เป็นร้อยแก้ว (prose) เอกสาร (document) และข้อความเชิงปริมาณ (quantitative) ก็ยังมีคนอยู่จำนวนพอสมควรที่มีระดับทักษะเพียงแต่ผ่านขั้นต่ำเท่านั้น ส่วนคนในยุโรปตะวันออกและชิลี ประมาณสองในสามที่มีอายุระหว่าง 15 - 65 ปี มีระดับการรู้หนังสือและการคิดคำนวณค่อนข้างอ่อน และลักษณะการกระจายระดับการรู้หนังสือที่ไม่แน่นอน

การประเมินการรู้หนังสือในการสำรวจการรู้หนังสือของผู้ใหญ่นานาชาติ

กลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนระดับชาติ เป็นผู้ใหญ่อายุระหว่าง 16 - 65 ปี ต้องตอบแบบสอบถาม 2 ฉบับ ฉบับแรก วัดความรู้และทักษะการรู้หนังสือใน 3 ด้าน คือ ร้อยแก้ว (prose) เอกสาร (document) ข้อความเชิงปริมาณ (quantitative) อีกฉบับหนึ่งถามภูมิหลังเกี่ยวกับการศึกษา การมีส่วนร่วมในแรงงาน รายได้ ความสามารถทางภาษา และการใช้ความรู้ด้านการอ่านเขียน ผู้สัมภาษณ์ ซึ่งผ่านการฝึกอบรมมาก่อน ดำเนินการสำรวจทั้งสองขั้นตอนที่บ้านของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งใช้เวลาประมาณสี่สิบห้านาที สำหรับการสอบถามเกี่ยวกับภูมิหลัง และหกสิบนาทีสำหรับทักษะการรู้หนังสือ ในแต่ละด้านของการรู้หนังสือ ผู้ทำโครงการสำรวจการรู้หนังสือของผู้ใหญ่นานาชาติ (The International Adult Literacy Survey : IALS) ได้สร้างคำถาม ซึ่งพยายามลดความแตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรม ให้เหลือน้อยที่สุด และกระจายความยากง่ายอย่างต่อเนื่อง จาก 0 ถึง 500 คะแนน คะแนนที่ได้มานี้ จะถูกจำแนกออกเป็น 5 ระดับ ระดับที่ 1 และ 2 จัดอยู่ในกลุ่ม มีทักษะการรู้หนังสือต่ำ ไปจนถึงระดับที่ 4 และ 5 เป็นกลุ่มมีทักษะการรู้หนังสือสูง ความสามารถในการรู้หนังสือมีนิยามว่า เป็นจุดในแต่ละด้านของการรู้หนังสือที่บุคคลมีโอกาทำข้อสอบที่มีความยากง่ายต่าง ๆ กัน ได้ถึง 80%

Figure 7.11: Distribution of adults by level of prose literacy proficiency, 1994–1998

Note: The figure shows the distribution of adults by level of prose literacy proficiency, defined as the ability to understand and use information from texts such as news articles or fiction. Results were categorized into five different levels (1 being the lowest and 5 the highest), based on an analysis of the skills represented by the type of tasks successfully completed by the reader. Countries are listed in ascending order based on mean results for prose literacy.

Source: OECD/Statistics Canada (2000).

การสำรวจการรู้หนังสือเปรียบเทียบที่ได้ทำเมื่อเร็ว ๆ นี้ ก็คือ การสำรวจทักษะการรู้หนังสือ และทักษะชีวิตของผู้ใหญ่ (The Adult Literacy and Life Skills Survey : ALL) ซึ่งได้ดำเนินการในหกประเทศ เมื่อปี 2003 ประเทศที่เข้าร่วมมีเบอร์มิวดา แคนาดา อิตาลี นอร์เวย์ สวีตเซอร์แลนด์ และสหรัฐอเมริกา ผู้รับการสำรวจ มีอายุอยู่ระหว่าง 16 ถึง 65 ปี เช่นเดียวกับ การสำรวจชุดก่อน (IALS) การทดสอบครั้งนี้ ให้นิยามการรู้หนังสือ ใน ความหมายการ ใช้ประโยชน์ทั้งการอ่านเขียน และคิดคำนวณ ผลการสำรวจ ปรากฏว่า คล้ายคลึงกับที่ได้จากการสำรวจชุด IALS

ส่วนใหญ่ การกระจายทักษะการรู้หนังสือและการคิดคำนวณของผู้ใหญ่ในประเทศอุตสาหกรรม จะสัมพันธ์กับการกระจายระดับการศึกษาที่บุคคลได้รับจากโรงเรียนในแต่ละประเทศ อย่างไรก็ตาม ระดับของทักษะการรู้หนังสือของบุคคลที่มีระดับการศึกษาต่ำแตกต่างกันไปมากในแต่ละประเทศ ส่วนผู้ที่มีระดับการศึกษาสูง มักมีทักษะการรู้หนังสือสูงไม่ว่าจะอยู่ในประเทศใด ประเทศที่มีคนอพยพมาก และมีชนกลุ่มน้อยที่มีภาษาของตนเองมาก กลุ่มมีงานทำต่ำ มีการเข้าถึงการศึกษาผู้ใหญ่จำกัด มักจะมีระดับการรู้หนังสือต่ำสุดในระดับการศึกษานั้น ๆ (Somers, 2005) โดยเหตุนี้ การปรับปรุงคุณภาพของโรงเรียนสำหรับกลุ่มสังคมเศรษฐกิจที่ด้อยโอกาสที่สุด การฝึกอบรมภาษาแก่ผู้อพยพอย่างมีคุณภาพสูง รวมถึงเข้าถึงบุตรหลานของพวกเขา (รวมถึงชนกลุ่มน้อยที่ใช้ภาษาของตนเอง) การปรับปรุงโอกาสที่จะเข้าถึงโครงการฝึกอบรมที่จัดให้แก่ผู้ใหญ่ และการประชาสัมพันธ์ให้เห็นความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นวิถีทางที่จะพัฒนาการรู้หนังสือในประเทศที่พัฒนาแล้ว ให้เป็นไปอย่างเท่าเทียม

โครงการประเมินและติดตามการรู้หนังสือในประเทศกำลังพัฒนาของยูเนสโก

สถาบันเพื่อการสถิติของยูเนสโก (UNESCO Institute for Statistics : UIS) ได้จัดเตรียมโครงการเรียกชื่อว่า The Literacy Assessment and Monitoring Programme (LAMP) เพื่อจะประเมินการรู้หนังสือเปรียบเทียบในระหว่างประเทศกำลังพัฒนา โดยมีวัตถุประสงค์สองประการ ประการแรกเพื่อให้ได้การประมาณระดับและการกระจายของทักษะการรู้หนังสือและการคิดคำนวณเปรียบเทียบของประเทศกำลังพัฒนา และประการที่สอง เพื่อตอบสนองความต้องการในการจัดทำนโยบายและกระบวนการตัดสินใจในระดับนานาชาติ เมื่อพัฒนาเสร็จสิ้นสมบูรณ์ การสำรวจตามโครงการนี้จะเข้าแทนที่การประเมินโดยอ้อมที่ใช้ในการสำรวจสำมะโนประชากร การนำร่องจะกระทำในหลายประเทศ เช่น เอล ซัลวาดอร์ เกนยา มองโกเลีย โมร็อกโก และไนเจอร์ จนถึงปี 2005 หลังจากนั้น จะดำเนินการในประเทศอื่น ๆ ต่อไป

ข้อเด่น ข้อด้อยของการประเมินการรู้หนังสือโดยตรง

ข้อเด่น

- 1) ทำให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องมากขึ้นเกี่ยวกับแนวโน้มและลักษณะของการรู้หนังสือ
- 2) ประเทศที่เป็นเจ้าของข้อมูล สามารถใช้ประโยชน์จากการสำรวจนี้ เพื่อการพัฒนาขีดความสามารถของประเทศ ถือเป็น การคุ้มทุน

ข้อด้อย

- 1) ต้องลงทุนสูง ทั้งยูเนสโก และประเทศเจ้าภาพ (สำหรับประเทศเจ้าภาพ การลงทุนอาจไม่เป็นตัวเงินแต่ก็ต้องลงทุนด้านสถานที่ การติดต่อ การประชาสัมพันธ์ การใช้บุคลากร การใช้เวลา ฯลฯ)
- 2) อาจมีปัญหาในด้านภาษาที่ใช้ทดสอบ และการแปล
- 3) อาจมีปัญหาในด้านการสุ่มตัวอย่าง นิยาม
- 4) อาจมีปัญหาการดำเนินของท้องถิ่น และรัฐบาลเจ้าภาพที่ไม่เป็นไปตามเวลาที่กำหนด
- 5) มีข้อถกเถียงว่า การใช้เครื่องมือวัดอันเดียวกันในบรรดาชาติต่าง ๆ จะได้ผลเพียงใด เพราะวัฒนธรรมของแต่ละชาติแตกต่างกัน ระบบการศึกษาแตกต่างกับสิ่งแวดล้อมแตกต่างกัน เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการวัดและติดตามการรู้หนังสือ

จากการดำเนินการวัดและติดตามการรู้หนังสือที่ได้ดำเนินการมาในช่วงเวลาห้าสิบปี มีข้อเสนอแนะที่ควรดำเนินการในระยะต่อไป ดังนี้

- ทำความหมายของคำว่า "การรู้หนังสือ" ให้ชัดเจน โดยการแยกแยะความแตกต่างของประเภทและระดับของการรู้หนังสือให้เห็นชัด
- ปรับปรุงการวัด การรู้หนังสือในประเทศกำลังพัฒนาและพัฒนาแล้วส่วนหนึ่ง โดยการเปลี่ยนจากข้อมูลการสำรวจสำมะโนประชากร มาเป็นข้อมูลจากการสำรวจโดยตรง
- ส่งเสริมการประเมินการรู้หนังสือและการใช้ทักษะการรู้หนังสือโดยตรง
- ส่งเสริมสมรรถนะเชิงเทคนิคในการวัดและการติดตามการรู้หนังสือของผู้ใหญ่ในประเทศกำลังพัฒนา

เป็นที่ตระหนักอยู่แล้วว่า โครงสร้างพื้นฐานเพื่อการวัดและประเมินการรู้หนังสือในประเทศต่าง ๆ ส่วนใหญ่ยังไม่เพียงพอ ข้อเสนอแนะของ UNESCO Institute for Statistics (UIS) โดยเฉพาะเกี่ยวกับ The Literacy Assessment and Monitoring Programme (LAMP) ถึงแม้จะแสดงว่า สามารถเปรียบเทียบผลอย่างมีหลักการเชิงวิทยาศาสตร์ในระหว่างชาติได้ แต่ก็ทำให้เกิดคำถามในเชิงความเป็นไปได้จริง โดยเหตุนี้ จึงทำให้ไม่มีผลต่อการพัฒนาการติดตามผล ไปสู่เป้าหมายของการรู้หนังสือตามแผนการศึกษาเพื่อปวงชน (Education for All :EFA) และการขยายสิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ และการคงความสามารถในการรู้หนังสือ และการนำความรู้หนังสือไปใช้ปฏิบัติ

เพื่อเป็นการเสนอแนะสำหรับใช้พ่วงก่อน รายงานการติดตามผลการรู้หนังสือโลก (EFA Global Monitoring Report) ได้เรียกร้องให้จัดทำโมดูลที่ใช้แยกกันได้หลายแบบ เพื่อ

- ตอบสนองข้อห่วงใยของผู้วางแผนระดับชาติ และหน่วยงานติดตามผลระหว่างประเทศ โดยการเสนอยุทธศาสตร์การวัดและการประเมินหลาย ๆ แบบ
- สามารถปรับใช้ได้กับการสำรวจครัวเรือน (เช่น มาตรฐาน การดำรงชีพ โครงการงานการบริโลก) ซึ่งดำเนินการในประเทศกำลังพัฒนา
- วัดการรู้หนังสือ และการคิดคำนวณ กับประชากรทั้งหมด (อายุ 15+)
- ทำให้ผู้ถูกคัดออกจากการสำรวจการรู้หนังสือ มีจำนวนน้อยที่สุด
- ใช้เวลาประเมินสั้น ๆ (20 - 30 นาที) แต่เครื่องมือมีลักษณะพิเศษ สร้างจากการรวบรวมความชำนาญการที่มีในสาขาวิชานี้

ข้อเสนออื่น สอดคล้องกับความริเริ่มใหม่ ที่สถาบันสถิติของยูเนสโก (UIS) ได้จัดทำ เพื่อให้มีเครื่องมือประเมินเสริมโครงการประเมินและติดตามการรู้หนังสือของยูเนสโก (LAMP) โดยเฉพาะในโครงการแบบสอบถามการรู้หนังสือ (Literacy Questionnaire Module Project) ซึ่งมีคำถามสิบคำถาม เพื่อติดตามแนวโน้มการรู้หนังสือแบบไปกับการสำรวจที่ใช้อยู่ หัวข้อสำรวจจะรวมถึงข้อความที่เจ้าตัวเป็นผู้บอก การใช้ทักษะการรู้หนังสือ สิ่งแวดล้อมการรู้หนังสือและภาษาต่าง ๆ ติดตามด้วยข้อทดสอบง่าย ๆ สองสามฉบับ (UNESCO, 2006 : 186 (Box 7.7))

การประเมินการรู้หนังสือในสหรัฐอเมริกา

ในสหรัฐ ประชากรประมาณหนึ่งใน 20 ที่เป็นผู้ใหญ่ อ่านเขียนภาษาอังกฤษไม่ได้ ซึ่งหมายถึง คน 11 ล้านคน ขาดทักษะจำเป็นที่จะใช้ในชีวิตประจำวัน

จากปี 1992 - 2003 ผู้ใหญ่ ไม่ได้พัฒนาขึ้นในด้านความสามารถที่จะอ่านประโยค และข้อความ หรือเข้าใจสื่อสิ่งพิมพ์อื่น ๆ เช่น ตารางรถโดยสารประจำทาง หรือสลากบอกริชาชีวะ

อย่างไรก็ตาม ประชากรที่เป็นผู้ใหญ่ได้พัฒนาตนเองขึ้นในด้านการใช้งานที่มีการคำนวณเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น การนับจำนวนตามแบบรายการชำระภาษีหรือใบแจ้งสถานภาพการเงินของลูกค้าของธนาคาร แต่ในภารกิจทั้งสองอย่างนั้น ผู้ใหญ่ก็มีทักษะเพียงแต่พอทำได้ในเรื่องง่าย ๆ

เมื่อดูในภาพรวมทั้งหมด สถานะการรู้หนังสือของประชากรที่เป็นผู้ใหญ่ทั้งหมดในสหรัฐ กลับลดลงในทุก ๆ ระดับของการศึกษา ตั้งแต่ผู้ที่จบจากมหาวิทยาลัยได้รับปริญญาไปจนผู้ที่เรียนไปจบมัธยมศึกษาตอนปลาย

แม้ว่าผู้จบการศึกษาในระบบจะมีจำนวนมากขึ้น แต่อัตราการรู้หนังสือก็มีได้เพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลรู้สึกพิศวงและเห็นว่า ควรจะมีการวิจัยในเรื่องนี้

คนผู้ใหญ่ที่คิดว่าไม่รู้ภาษาอังกฤษ รวมถึงคนที่อาจจะรู้ภาษาสเปนหรือภาษาอื่น ๆ ดี แต่ไม่เข้าใจข้อความที่เป็นภาษาอังกฤษที่อยู่ในระดับต้นสุด

มีประชากรประมาณ 30 ล้านคน ที่มีทักษะต่ำกว่าระดับพื้นฐานในการเข้าใจข้อความที่เป็นร้อยแก้ว บุคคลเหล่านี้มีทักษะน้อยจนไม่อาจเข้าใจจุดสารที่เขียนง่าย ๆ

ดูจากตารางข้างล่าง ซึ่งแสดงร้อยละของผู้ใหญ่ที่มีระดับการรู้หนังสือ แยกออกเป็น 4 ระดับ ซึ่งเป็นผลจากการสำรวจในปี 2003

ระดับการรู้หนังสือของคนผู้ใหญ่ในสหรัฐอเมริกา ปี 2003

ต่ำกว่าพื้นฐาน (BELOW BASIC)	พื้นฐาน (BASIC)	ปานกลาง (INTERMEDIATE)	ชำนาญ (PROFICIENT)
14%	29%	44%	13%
30 ล้าน	63 ล้าน	95 ล้าน	28 ล้าน
สามารถทำกิจกรรมเกี่ยวกับการรู้หนังสือง่าย ๆ ได้	สามารถเข้าใจความในจุดสาร สำหรับ ผู้ที่จะทำหน้าที่ กรรมการ เช่น ลูกขุนได้	สามารถทำกิจกรรมเกี่ยวกับการรู้หนังสือที่มีความยากปานกลาง เช่น การค้นหาข้อความในสื่อ ถิ่นกว่าได้	สามารถทำกิจกรรมเกี่ยวกับการรู้หนังสือที่ซับซ้อน เช่น การเปรียบเทียบความถี่ของของบทธรรณชาติการที่แย้งกัน ได้

การประเมินการรู้หนังสือของผู้ใหญ่อเมริกันข้างต้น ได้ใช้วิธีการประเมินที่เรียกว่า The National Assessment of Adult Literacy ซึ่งถือว่าเป็นการสอบวัดการรู้หนังสือที่ดีที่สุดที่จะบอกได้ว่า ผู้ใหญ่จะทำอะไรได้บ้าง จากการกรอกใบสมัครงานไปจนการติดคำนวณ

รัฐมนตรีศึกษาธิการ มาการเร็ต สเปลดิงส์ ได้สนับสนุนการรณรงค์ของรัฐบาลบุช ให้เพิ่มความช่วยเหลือแก่โรงเรียนมัธยมในด้านการทดสอบและการอ่าน

ปัจจุบันนี้ ผู้ใหญ่นับล้าน ๆ คน ที่มีทักษะการรู้หนังสือจำกัดได้เข้าเรียนเพิ่มเติมเพื่อให้สามารถอ่านเขียนได้ดีขึ้นในโรงเรียนมัธยม ห้องสมุด สถานประกอบการ และวิทยาลัยชุมชน ผู้สนับสนุนโครงการนี้ เชื่อว่า การลงทุนให้ผู้ใหญ่รู้หนังสือดีขึ้นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างน้อย ก็จะช่วยให้การศึกษาของเด็กในครอบครัวดีขึ้นด้วย

การประเมินการรู้หนังสือครั้งนี้ ได้ใช้กลุ่มตัวอย่าง ประมาณ 19,000 คน อายุ 16 ปี ขึ้นไป อาศัยอยู่ในบ้านที่พักในมหาวิทยาลัย รวมทั้งผู้ต้องขังในเรือนจำ กลุ่มตัวอย่างนี้เป็นตัวแทนประชากรผู้ใหญ่ 222 ล้านคน (ที่มา : Learningpost@bangkokpost.net)

ตัวอย่างเครื่องมือประเมินการรู้หนังสือ

1. Test of Adult Basic Education : TABE (สหรัฐอเมริกา)

เครื่องมือนี้ จัดทำและมีการนำไปใช้อย่างกว้างขวางในสหรัฐอเมริกา เป็นข้อทดสอบที่ใช้กับผู้ที่ยังเรียนตามหลักสูตร Adult Basic Education (ABE) ซึ่งมีระดับเทียบเท่าเกรด 8 ซึ่งถือว่าเป็นระดับการรู้หนังสือเบื้องต้นของสหรัฐ

ข้อทดสอบ ประกอบด้วย คำศัพท์ (Vocabulary) การอ่านเข้าใจความ (Reading Comprehension) ภาษา (Language) (คงหมายถึงการใช้ภาษา รวมทั้งไวยากรณ์) การสะกดคำ (Spelling) และคณิตศาสตร์ (Mathematical Abilities)

ลักษณะของข้อทดสอบ เป็นชุดข้อทดสอบแบบอิงกลุ่ม (Norm - referenced Tests) มีหลายตัวเลือก แต่ละข้อทดสอบจัดเป็นระดับสี่ระดับ ดังนี้ ง่าย (Easy) ปานกลาง (Medium) ยาก (Difficult) และก้าวหน้า (Advanced) โดยมีความต่อเนื่องกันของระดับ นอกจากนี้ ยังมีข้อทดสอบสำหรับหาระดับความรู้ (Locator Test) เพื่อที่ว่า ผู้เข้าสอบควรจะเข้าทดสอบเต็มในระดับใด ข้อทดสอบสำหรับหาระดับประกอบด้วยคำถามคำศัพท์ 25 ข้อและคณิตศาสตร์ 25 ข้อ ให้เวลาทำข้อทดสอบ 37 นาที

ข้อทดสอบชุดนี้ ไม่มีการประเมินการเขียนรวมไว้ด้วย อาจจะเนื่องมาจากเป็นข้อทดสอบหลายตัวเลือกปัญหาที่สั้นเนื่องจากการไม่มีข้อทดสอบทักษะการเขียน ก็คือเมื่อไม่มีการประเมินทักษะนี้ การเรียนการสอนในวิชาเขียนก็คงไม่มี หรือมีน้อย

วิชาคณิตศาสตร์ มีสองส่วน คือ การคำนวณและแนวคิดทางคณิตศาสตร์/การนำไปใช้ (Computation and Concepts/Applications)

2. Test of Adult Literacy Skills : TALS (สหรัฐ)

ข้อทดสอบชุดนี้ สร้างโดย Educational Testing Service (1990) เป็นข้อทดสอบแบบอิงกลุ่ม และถามเนื้อหาที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน อันเป็นลักษณะของการศึกษาแบบเปิดเสรี (Functional Literacy)

ข้อทดสอบนี้ จัดแบ่งฉบับออกเป็นร้อยแก้ว (prose) เอกสาร (document) และความรู้เชิงปริมาณ (quantitative literacy)

3. Comprehensive Adult Student Assessment System : CASAS (สหรัฐ)

ข้อทดสอบชุดนี้ ประกอบด้วย การประเมินการรู้หนังสือเบื้องต้น (Beginning Literacy Reading Assessment) ซึ่งเป็นส่วนของการประเมินทักษะชีวิต (Life Skills) และการอ่าน ซึ่งเป็นส่วนของทักษะพื้นฐาน เพื่อการประเมินความสามารถในการหางานทำ (Basic Skills for Assessment in Employability) ผู้เข้าทดสอบ จะได้รับการประเมินความสามารถที่จะอ่านสื่อต่าง ๆ เช่น แบบกรอกรายการคนไข้ สลากสินค้า ข้อความเกี่ยวกับกฎหมาย และบริการของชุมชน รวมทั้งข้อทดสอบในเชิงปริมาณ

ข้อทดสอบ CASAS แตกต่างกับข้อทดสอบ TABE โดยที่ข้อทดสอบชุดหลัง อาศัยหลักสูตร ABE เป็นแนวทางในการออกข้อทดสอบ แต่ข้อทดสอบ CASAS ใช้สมรรถนะ (Competencies) เป็นแนวออกข้อทดสอบ คำว่า สมรรถนะ หมายถึง "ภารกิจที่เหมือนกับที่เป็นจริงในชีวิต" (life-like tasks) ซึ่งมีมากกว่า 300 สมรรถนะ ซึ่งกระทรวงแรงงานแห่งสหรัฐ (US Department of Labor) ได้รวบรวมสมรรถนะเหล่านี้ สัมพันธ์กับทักษะการอ่านและการคิดคำนวณ ซึ่งสามารถนำมาประเมินได้

ตัวอย่างของสมรรถนะก็เช่น "แปลความหมายของข้อความโฆษณา สลาก หรือแผนภูมิได้ และเลือกสินค้าและบริการได้ถูกต้อง" ข้อทดสอบชุดนี้ เป็นแบบอิงเกณฑ์ (criterion-referenced) ผู้เข้าสอบต้องแสดงได้ว่า ได้สอบผ่านตามเกณฑ์ที่กำหนด จึงจะถือว่า มีสมรรถนะผ่านการยอมรับ

4. International Adult Literacy Survey (IALS) (อังกฤษ)

เป็นการสำรวจการรู้หนังสือของผู้ใหญ่ระหว่างประเทศ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) เดิมมีศูนย์กลางเน้นการ

ตั้งอยู่ในแคนาดาและสหรัฐ และดำเนินการเป็น 3 ระยะ คือ ปี 1994, 1996 และ 1998 อังกฤษได้เข้าร่วมในระยะที่ 2 เมื่อปี 1996

การสำรวจนี้มีข้อทดสอบร้อยแก้ว (prose) เอกสาร (document) ปริมาณ (quantitative) มีคะแนนในแต่ละฉบับ ระหว่าง 0 - 500 คะแนน

คะแนนจะแบ่งออกเป็น 5 ระดับ จาก 1 (ต่ำ) ไปถึง 5 (สูง)

มีข้อทดสอบเขียน (writing) โดยให้ประโยชน์คำเป็นแนวในการเขียน ข้อทดสอบอ่าน (reading) เป็นแบบหลายตัวเลือก ปนกับแบบปลายเปิด ข้อความให้อ่านส่วนใหญ่เป็นร้อยแก้ว และเอกสาร

ความมุ่งหมายของเครื่องมือสำรวจชุดนี้ มีแจ้งไว้ว่า เพื่อใช้ประเมินสุดท้ายตามความต้องการของการสำรวจการรู้หนังสือ

ผู้ประเมินได้ให้ความเห็นว่า เครื่องมือชุดนี้ ได้ค่าปานกลาง เมื่อพิจารณาถึงการนำไปใช้ตามความมุ่งหมายของเครื่องมือ

5. Programme for International Student Assessment (PISA) (อังกฤษ)

โครงการประเมินนักเรียนนานาชาตินี้ ได้รับความสนับสนุนจากองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) เพื่อให้ทำการสำรวจทักษะของนักเรียนอายุ 15 ปีทุก ๆ สามปี การสำรวจครั้งแรก ดำเนินการเมื่อปี 2000 โดยมีนักเรียนจำนวนมากว่าสองแสนห้าหมื่นคนจาก 32 ประเทศ เข้ารับการประเมิน รวมทั้งนักเรียน 9,340 คน จากอังกฤษ และสกอตแลนด์ ในปี 2002 นักเรียนอายุเดียวกันนี้ อีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีจำนวนมากว่า ได้เข้ารับการประเมินจากอีก 13 ประเทศ

ข้อทดสอบของ PISA เป็นข้อทดสอบวัดความสามารถในทักษะการอ่าน คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ (โดยใช้ชื่อว่า reading literacy, mathematical literacy และ scientific literacy ในแต่ละรอบของการประเมิน ทักษะหนึ่งในสามด้านนี้ จะได้รับการเน้นเป็นพิเศษ ส่วนทักษะอื่น ๆ จะเป็นตัวประกอบ ในปี 2000 (และ 2002) ทักษะการอ่าน จะได้รับการเน้นรอบต่อไป คือปี 2003 คณิตศาสตร์จะได้รับการเน้น และรอบสุดท้ายคือ ปี 2006 วิทยาศาสตร์จะได้รับการเน้น การประเมินรอบต่อไป จะตั้งต้นใหม่ ในปี 2009

คำว่า "reading literacy" มีความครอบคลุมสามมิติ คือ ประเภทของการอ่าน รูปแบบและโครงสร้างของสื่อเพื่อการอ่าน และการใช้ตามระดับที่ค้นพบได้วางจุดประสงค์ไว้สำหรับข้อแรกนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถของตัวผู้อ่าน ส่วนอีกสองข้อขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของสื่อที่จะช่วยให้ครอบคลุมภารกิจของการอ่านโดยกว้างขวาง

ต้นฉบับสำหรับทดสอบ มีสองแบบ คือ continuous prose passage (แบบร้อยแก้วต่อเนื่อง) (narration - การบรรยาย, exposition - การพรรณนา, argumentation - การอภิปรายเหตุผล) และ non - continuous texts (ข้อความไม่ต่อเนื่อง) (เช่น บัญชีรายการ, แบบกรอกกราฟ และแผนภาพ)

มีการประเมินการอ่านเป็น 3 ส่วน คือ retrieving information - การเรียกข้อมูล ; constructing meaning and making inference - การสร้างความหมาย และการอนุมาน ; relating text to their knowledge, ideas and experiences - การเชื่อมโยงข้อความที่อ่านเข้ากับความรู้ ความคิด และประสบการณ์ของผู้เข้ารับการทดสอบ

สำหรับ mathematical literacy มีคำอธิบายว่า เป็นความสามารถที่จะระบุ เข้าใจ และใช้คณิตศาสตร์ มีการตัดสินใจที่มีพื้นฐานรองรับเกี่ยวกับบทบาทของคณิตศาสตร์ในชีวิตส่วนบุคคลในปัจจุบันและอนาคตรวมถึงชีวิตทางการอาชีพ ชีวิตทางสังคม _____ สามารถที่จะแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์ในสถานการณ์ต่าง ๆ

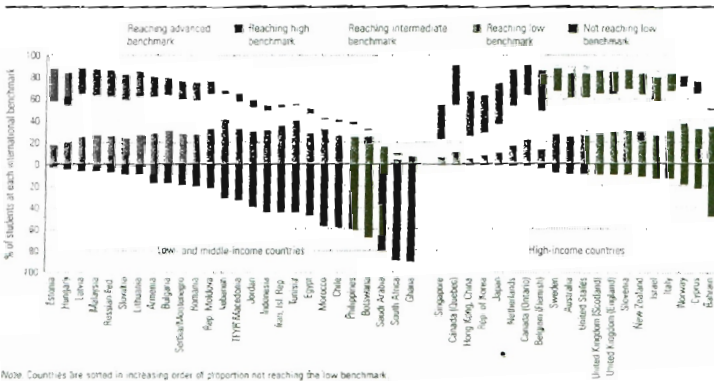
ที่มา : National Research and Development Centre for Adult Literacy and Numeracy. Assessing adult literacy and numeracy : a review of assessment instruments. **Research Report** February 2005. Institute of Education, University of London and European Social Fund, Uropean Union.

การประเมินการรู้หนังสือระหว่างชาติที่ประเทศไทยมีส่วนร่วม

นอกจากความก้าวหน้าในอัตราการเข้าเรียนแล้ว แผนการศึกษาเพื่อปวงชน (Education for All) ของยูเนสโกยังมุ่งที่จะปรับปรุงคุณภาพของการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น คู่ขนานกันไปด้วย ในปี 2003 ได้มีการสำรวจผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนชั้นปีที่ 8 ในวิชา คณิตศาสตร์ ที่เรียกว่า Trens in International Mathematics and Science Study (TIMSS) การสำรวจนี้ดำเนินการโดย International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) นักเรียนที่เข้าร่วมการทดสอบครั้งนี้มาจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 2,200 คน ถึง 7,000 คน จากแต่ละประเทศใน 46 ประเทศที่เข้าร่วมในการประเมิน

ผลการทดสอบแสดงให้เห็นความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด ระหว่างกลุ่มประเทศ ที่มีอัตราการเข้าเรียนสูงบวกด้วยระดับผลสัมฤทธิ์สูง (ส่วนใหญ่เป็นประเทศในยุโรป อเมริกาเหนือ และเอเชียตะวันออก) กับกลุ่มประเทศที่มีอัตราการเข้าเรียนต่ำ และมีผลสัมฤทธิ์ต่ำ (ดูกราฟข้างล่าง)

Figure 2.20* Results of TIMSS 2003: mathematics achievement of Grade 8 students

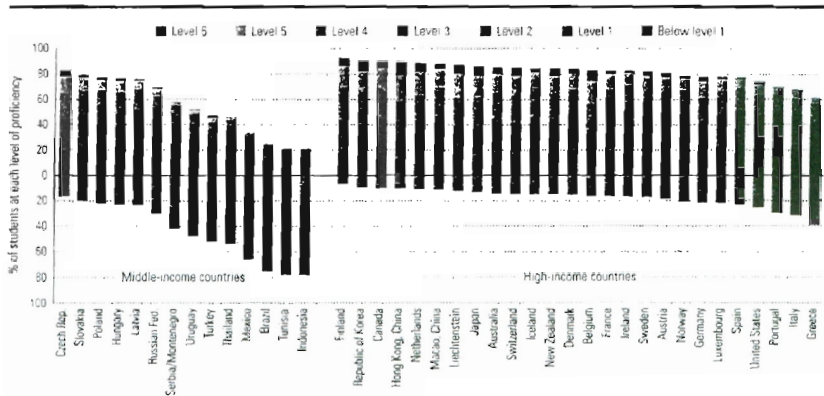

Note: Countries are sorted in increasing order of proportion not reaching the low benchmark. Source: Mullis et al. (2004) at 84

ตามกราฟข้างบนนี้ จะเห็นว่าเส้นมาตรฐานขั้นต่ำ (low benchmark) อยู่ที่เลข 0 (ศูนย์) มีหลายประเทศที่อยู่ภายใต้เส้นมาตรฐานขั้นต่ำ ส่วนใหญ่มาจากแอฟริกา (บอตสวานา กานา แอฟริกาใต้) และประเทศซิติ โมร็อกโค ฟิลิปปินส์ สาอุดีอาระเบีย นอกจากนี้ ยังมีประเทศในแถบยุโรปกลาง และยุโรปตะวันออก รวมอยู่ด้วย

ต่อมาได้มีการประเมินวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และทักษะการอ่าน กับนักเรียนอายุ 15 ปี โดยมีความมุ่งหมาย เพื่อดูความพร้อมของผู้เรียนที่จะเข้าสู่ชีวิตผู้ใหญ่ เมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ ความพร้อมดังกล่าวก็คือความสามารถที่จะใช้ความรู้และทักษะในวิชาหลัก รู้จักวิเคราะห์ หาเหตุผล และสื่อข้อความได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เรียนสามารถตั้งปัญหา แก้ปัญหา แปลความในสถานการณ์ต่าง ๆ การประเมินนี้ ดำเนินการตามโครงการ Programme for International Student Assessment (PISA) ด้วยความสนับสนุนของ OECD การประเมิน ได้กระทำเมื่อปี 2000 และ 2003 ในปี 2003 มีผู้เข้ารับการประเมินกว่า 275,000 คน จาก 40 ประเทศ (รวมทั้งประเทศสมาชิก OECD 30 ประเทศเข้าไว้ด้วย) ประเทศไทยเป็นหนึ่งในสี่สิบประเทศที่เข้ารับการประเมินในครั้งนี้ด้วย

Figure 2.21: Results of PISA 2003: mathematics skills of 15-year-old students

Note: Countries are sorted in increasing order of proportion scoring at and below level 1.
Source: OECD (2004), p. 91

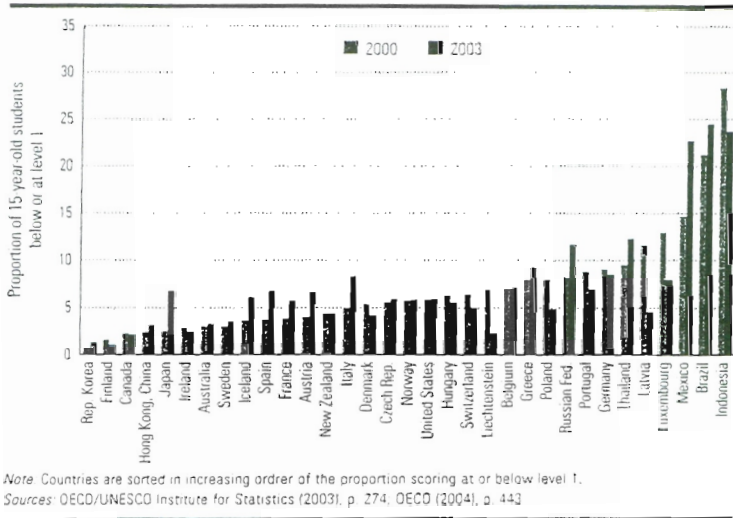
กราฟข้างต้น เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างประเทศสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งเป็นประเทศที่มีรายได้ปานกลาง (middle - income countries) ซึ่งมีประเทศไทยรวมอยู่ด้วย (ประเทศอื่น ๆ ได้แก่ สาธารณรัฐเช็ก, สโลวาเกีย โปแลนด์ ฮังการี แลตเวีย สหพันธ์รัฐรัสเซีย เซอร์เบีย/มอนเตเนโกร อูรูกวัย ตุรกี เม็กซิโก บราซิล ดูนีเซีย อินโดนีเซีย) อีกกลุ่มหนึ่งเป็นประเทศที่มีรายได้สูง (high - income countries) เช่น ฟินแลนด์ สาธารณรัฐเกาหลี แคนาดา ออสเตรเลีย ญี่ปุ่น สหรัฐฯ ฯลฯ ปรากฏว่า ประเทศที่มีรายได้ปานกลาง มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนคณิตศาสตร์ ต่ำกว่าประเทศที่มีรายได้สูง โดยเฉพาะประเทศไทยมีผลสัมฤทธิ์

อยู่ในระดับ 1 และต่ำกว่าระดับ 1 อยู่เกินกว่าครึ่งของจำนวนที่เข้าทดสอบ (คะแนนข้อทดสอบคณิตศาสตร์ชุดนี้ มีตั้งแต่ระดับต่ำกว่า 1 จนถึงระดับ 6) ในขณะที่ประเทศในกลุ่มรายได้สูง จะมีคะแนนอยู่ในระดับ 1 และต่ำกว่าอยู่จำนวนน้อย แต่จะได้คะแนนในระดับ 2 ขึ้นไป ตั้งแต่ร้อยละ 60 ของผู้เข้าทดสอบขึ้นไป บางประเทศ เช่น ฟินแลนด์ มีผู้ได้คะแนนตั้งแต่ระดับ 2 ขึ้นไป ถึงร้อยละ 90 ของผู้เข้าทดสอบ ซึ่งแสดงว่า ระดับผลสัมฤทธิ์ในวิชาคณิตศาสตร์ของประเทศที่มีรายได้ปานกลางต่ำกว่าประเทศที่มีรายได้สูง และในบรรดาประเทศที่มีรายได้ปานกลาง ประเทศไทยยังมีคะแนนต่ำกว่าอีกหลายประเทศ เช่น สาธารณรัฐเช็ก สโลวาเกีย โปแลนด์ ฮังการี แลตเวีย สาธารณรัฐรัสเซีย เซอร์เบีย/มอนเตเนโกร อุรุกวัย และตุรกี

ประเทศไทยได้เข้าร่วมในการทดสอบนานาชาติอีกวิชาหนึ่ง คือ การอ่าน ซึ่งจัดโดย Programme for International Student Assessment (PISA) ด้วยความสนับสนุนของ OECD เช่นเดียวกับการทดสอบคณิตศาสตร์ การทดสอบนี้จัดขึ้น 2 ครั้ง เมื่อปี 2000 และ 2003 เพื่อเปรียบเทียบผลระหว่าง 2 ปีว่ามีการปรับปรุงดีขึ้นหรือไม่ สำหรับประเทศไทยมีผู้เรียนอายุ 15 ปีที่เข้ารับการทดสอบได้คะแนน 1 หรือน้อยกว่า ต่ำกว่าร้อยละ 10 ในปี 2000 และสูงกว่าร้อยละ 10 ในปี 2003 แสดงว่าในช่วง 3 ปี การปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอนในทักษะการอ่านไม่ดีขึ้น

เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ที่ได้เข้าร่วมทดสอบในโครงการนี้ ปรากฏว่า ส่วนใหญ่ นักเรียนจะมีผลสัมฤทธิ์ในระดับ 1 หรือต่ำกว่า คิดเป็นสัดส่วนน้อยกว่าประเทศไทย (นั่นก็คือ นักเรียนในประเทศไทยมีสัดส่วนของผู้ได้คะแนนต่ำ ในระดับ 1 หรือต่ำกว่า มากกว่าในหลาย ๆ ประเทศ)

Figure 2.23: Evolution of PISA results between 2000 and 2003: reading

(UNESCO 2006 : 60)

ความหมายและการประเมินการรู้หนังสือในประเทศไทย

ประเทศไทยมีประสบการณ์ในการจัดการศึกษา เพื่อให้ประชาชนรู้หนังสือมาเป็นเวลาเกือบหนึ่งศตวรรษ นับตั้งแต่ได้ประกาศใช้กฎหมายการศึกษาภาคบังคับ เมื่อพุทธศักราช 2464 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนสำหรับเด็ก และต่อมาได้จัดการณรงค์เพื่อแก้ไขการไม่รู้หนังสือในช่วงปี พ.ศ. 2483 - 2488 ซึ่งเป็นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับผู้ใหญ่ การดำเนินการทั้งสองครั้งข้างต้น มีจุดมุ่งหมายสำคัญ เพื่อให้ประชาชนไทย ทั้งเด็กและผู้ใหญ่รู้หนังสือ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญรองรับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของประเทศมาจนถึงปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า ประเทศไทยเป็นประเทศในกลุ่มที่มีอัตราผู้รู้หนังสือสูงที่สุดในโลกประเทศหนึ่งในปัจจุบัน

เพื่อจำกัดขอบข่ายการศึกษาให้อยู่ในวงแคบ ขอกล่าวถึงเฉพาะความหมาย และการประเมินการรู้หนังสือ ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์หลักของการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัย ในครั้งนี้

ความหมายของการรู้หนังสือ

ตามแนวการจำแนกความหมายของการรู้หนังสือที่ยูเนสโกให้ไว้ (UNESCO, 2006 : 148) การรู้หนังสือมีความหมายที่แตกต่างกันเป็น 4 ความหมาย คือ

- (1) การรู้หนังสือ เป็นทักษะอัตโนมัติ (literacy as an autonomous set of skills)
- (2) การรู้หนังสือเป็นสิ่งที่ใช้ ปฏิบัติ และขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม (literacy as applied, practised and situated)
- (3) การรู้หนังสือเป็นกระบวนการเรียนรู้ (literacy as a learning process)
- (4) การรู้หนังสือ เป็นการอ่านรู้ตำรา (literacy as text)

การจัดการศึกษาเพื่อการรู้หนังสือในประเทศไทย ตั้งแต่ปีการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือตั้งแต่ พ.ศ. 2483 เป็นต้นมา ก็มีร่องรอยของการให้ความหมายของการรู้หนังสือแตกต่างกันไปตามจุดเน้นของโครงการและยุคสมัย เช่นกัน กล่าวคือ

1. ช่วงที่ 1 การรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือและการศึกษาภาคหลักมูลฐาน โครงการแรก ดำเนินการในระหว่าง พ.ศ. 2483 - 2488 โครงการที่สอง ระหว่าง พ.ศ. 2492 จนถึง พ.ศ. 2515 เมื่อมีโครงการการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จมารับช่วง

ในช่วงที่ 1 นี้ จุดเน้นของการรู้หนังสือ ก็คือ การสอนให้ผู้เรียนมีทักษะอัตโนมัติที่จะอ่านและเขียนหนังสือได้ ซึ่งสอดคล้องกับการจัดประเภทความหมายของการรู้หนังสือของยูเนสโกข้างต้น ซึ่งจัดไว้เป็นประเภทที่ 1 ว่า การรู้หนังสือเป็นทักษะอัตโนมัติ (literacy as an autonomous set of skills)

2. ช่วงที่ 2 การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ (functional literacy) ดำเนินการระหว่าง พ.ศ. 2515 จนถึง 2531 เมื่อมีหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2531 เข้ามาใช้แทน

โครงการการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ เน้นการสอบให้คิดเป็น หมายถึง การสอนให้รู้จักใช้ข้อมูลอย่างรอบด้านในการแก้ปัญหา การอ่านเขียน มีจุดเน้นพิเศษ สอนให้สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันในสิ่งแวดล้อมของผู้เรียน เช่น การกินอาหาร การป้องกันโรค การจัด

ลิ่งแวดลอม การประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์กับบุคคลในครอบครัว, ชุมชน การวางแผนครอบครัว กฎหมายในชีวิตประจำวัน ฯลฯ ความหมายของการรู้หนังสือแบบเบ็ดเสร็จจึงมีจุดเน้นให้เกิดทักษะที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เน้นการใช้และปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และเน้นกระบวนการเรียนรู้ สอดคล้องกับนิยามของยูเนสโกที่ว่า การรู้หนังสือเป็นสิ่งที่ใช้ปฏิบัติและขึ้นอยู่กัสภาพแวดลอม (literacy as applied, practised and situated) และเป็นกระบวนการเรียนรู้ (literacy as a learning process) เนื่องจากการนี้สอนให้คิดเป็น

3. ช่วงที่ 3 หลักสูตรการศึกษาออกโรงเรียน พ.ศ. 2530 และหลักสูตรการศึกษาออกโรงเรียนฉบับปัจจุบัน

หลักสูตรทั้งสองฉบับ มีแนวโน้มที่จะใช้การอ่านเขียนเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ เพื่อเตรียมผู้เรียนให้สามารถปรับตัวได้ในยุคโลกาภิวัตน์ สามารถอ่านเข้าใจข้อความจากเอกสารต่าง ๆ ได้ สอดคล้องกับนิยามข้อสุดท้ายของยูเนสโก ที่ว่า การรู้หนังสือเป็นการอ่านรู้ตัวเรา (literacy as text)

ความหมายของการรู้หนังสือในปัจจุบันนี้ น่าจะเป็นเช่นที่ยูเนสโก สรุปว่า

"_____ จากความหมายง่าย ๆ ว่า การรู้หนังสือเป็นเพียงทักษะการอ่าน, การเขียนและคิดคำนวณ เปลี่ยนไปสู่ความหมายที่ซับซ้อนมากขึ้น และกินความหลากหลายรวมไปถึงสมรรถภาพสำคัญที่มีอาจปฏิเสธได้ แนวคิดนี้ สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองรวมถึงโลกาภิวัตน์ ตลอดจนความก้าวหน้าด้านสารสนเทศและการสื่อสาร เป็นการยอมรับว่า มีการปฏิบัติในด้านการรู้หนังสือหลายอย่าง ซึ่งฝังฝังอยู่ในวัฒนธรรมที่หลากหลาย ในสิ่งแวดล้อมของแต่ละบุคคล และในโครงสร้างที่ผู้คนอยู่ร่วมกัน" (UNESCO, 2004)

อย่างไรก็ตาม นิยามที่ยูเนสโกใช้ในการจัดทำรายงานสถิติการไม่รู้หนังสือทั่วโลก ซึ่งประเทศต่าง ๆ ได้ยอมรับและถือเป็นนิยามในการสำรวจสำมะโนประชากรระดับชาติ ได้ให้ไว้เพียงว่า "บุคคลที่รู้/ไม่รู้หนังสือ ได้แก่ บุคคลที่สามารถ/ไม่สามารถอ่านและเขียนข้อความง่าย ๆ เกี่ยวกับชีวิตประจำวันของตน" นิยามนี้ เป็นมติของยูเนสโกในการประชุมใหญ่ เมื่อปี 1958 (UNESCO 1958) ได้ยึดเป็นหลักค่อ ๆ มา

ประเทศต่าง ๆ มีนิยามการรู้หนังสือ หรือ ไม่รู้หนังสือ ที่สอดคล้องกับยูเนสโก อาจแตกต่างกันไปบ้างในรายละเอียดปลีกย่อย เช่น

- "สามารถที่จะอ่านจดหมายหรือหนังสือพิมพ์ได้"
(ประเทศเอง โกลา บอสเนีย และเฮอร์เซโกวีนา บารุนดี รัวันดา เซียร์ราเลโอน ฯลฯ)
- "สามารถที่จะอ่านและเขียนประโยคง่าย ๆ ได้"
(อัลจีเรีย บาหลีเรน บัลกาเรีย อียิปต์ ศรีลังกา ลาว สหพันธ์รัสเซีย แทนซาเนีย เวียดนาม ฯลฯ)
- "เคยเข้าเรียนในโรงเรียนและจบการศึกษาระดับหนึ่ง"
"เคยเข้าเรียนอย่างต่ำในโรงเรียนประถมศึกษา" (อิสราเอล)
"ประชากรอายุ 10 ปีขึ้นไป ซึ่งเคยเข้าเรียนในโรงเรียน" (มาเลเซีย)
"ในเมือง ผู้ซึ่งรู้หนังสืออย่างต่ำ 2,000 คำ ในชนบท ผู้รู้หนังสืออย่างต่ำ 1,500 คำ" (จีน)
"สามารถอ่านหนังสือพิมพ์ได้ด้วยความเข้าใจ" (สิงคโปร์)

(UNESCO 2006 : 157)

สำหรับประเทศไทย ได้ใช้นิยามการรู้หนังสือ ดังนี้

1. " การอ่านออกเขียนได้ในที่นี้ หมายถึง ความสามารถอ่านและเขียน (อย่างน้อย) ข้อความง่าย ๆ ภาษาใดภาษาหนึ่งได้ ถ้าอ่านออกอย่างเดียว แต่เขียนไม่ได้ ถือว่า เป็นผู้อ่านเขียนไม่ได้" (สำนักงานสถิติแห่งชาติ. รายงานผลการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการอ่านออกเขียนได้ของประชากร พ.ศ. 2528)

2. "การอ่านออกเขียนได้ หมายถึง ความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ของบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 6 ปีขึ้นไป การอ่านออกเขียนได้นี้ จะเป็นภาษาใด ๆ ก็ได้ทั้งสิ้น โดยอ่านและเขียนข้อความง่าย ๆ ได้ ถ้าอ่านออกเพียงอย่างเดียว แต่เขียนไม่ได้ ก็ถือว่าเป็นผู้ที่อ่านเขียนไม่ได้" (สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี. รายงานการสำรวจการอ่านเขียนของประชากร พ.ศ. 2537)

3. "การอ่านออกเขียนได้ หมายถึง ความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ของบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป การอ่านออกเขียนได้นี้ จะเป็นภาษาใด ๆ ก็ได้ ทั้งสิ้น โดยอ่านและเขียนข้อความง่าย ๆ ได้ ถ้าอ่านออกเพียงอย่างเดียว แต่เขียนไม่ได้ ก็ถือว่าเป็นผู้ที่อ่านเขียนไม่ได้" (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, *สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2543, 2545*)

สถิติผู้รู้หนังสือของประเทศไทย จากการสำรวจข้างต้น มีดังนี้

ปี 2528 ประชากรอายุ 7 ปีขึ้นไป อ่านออกเขียนได้ ร้อยละ 87.7

ปี 2537 ประชากรอายุ 6 ปีขึ้นไป อ่านออกเขียนได้ ร้อยละ 91.5

ปี 2543 ประชากรอายุ 5 ปีขึ้นไป อ่านออกเขียนได้ ร้อยละ 92.6

(ข้อที่น่าสังเกตก็คือ การกำหนดอายุประชากรผู้รู้หนังสือในประเทศไทย ทางกรมกำหนดไว้ต่ำกว่าประเทศอื่น ๆ ส่วนมาก ประเทศต่าง ๆ มักกำหนดไว้ตั้งแต่ 7 ปีขึ้นไป แต่ประเทศไทยกำหนดไว้เพียง 5 ปี ซึ่งยังมีใช้อยู่เริ่มเข้าศึกษาใน โรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาระดับบังคับ ผลจากการกำหนดอายุไว้ต่ำ รวมประชากรที่ไม่อยู่ในภาคบังคับไว้ด้วย อาจทำให้สถิติการรู้หนังสือคลาดเคลื่อน คือ ร้อยละของการรู้หนังสือต่ำกว่าที่ควรจะเป็น)

การประเมินการรู้หนังสือ

การประเมินการรู้หนังสือเพื่อเก็บเป็นข้อมูลสถิติสำมะโนประชากรในประเทศไทย ได้ใช้วิธีการที่กำหนดไว้ในแต่ละครั้ง ดังนี้

- สอบถามบุคคลที่เป็นสมาชิกในครัวเรือนส่วนบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 7 ปีขึ้นไป (รายงานผลการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการอ่านออกเขียนได้ของประชากร พ.ศ. 2528 สำนักงานสถิติแห่งชาติ)

- สัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนและสมาชิกทุกคนในครัวเรือนส่วนบุคคล และครัวเรือนพิเศษที่ตกเป็นตัวอย่าง (รายงานการสำรวจการอ่านออกเขียนได้ของประชากร พ.ศ. 2537 สำนักงานสถิติแห่งชาติ)

- สอบถามจากครัวเรือนที่เป็นตัวอย่าง (สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2543 สำนักงานสถิติแห่งชาติ)

การประเมินโดยวิธีสัมภาษณ์ หรือสอบถาม เพียงว่า อ่านเขียนได้หรือไม่ ประกอบด้วยคำถามเกี่ยวกับจำนวนปีที่เข้าเรียนในโรงเรียน เป็นวิธีการที่แทบทุกประเทศได้ใช้ในการประเมินการรู้หนังสือเช่นเดียวกัน ผลก็คือข้อมูลเกี่ยวกับประชากรอ่านออกเขียนได้ไม่มีความแน่นอนเพราะผู้ถูกสอบถาม อาจให้ข้อมูลที่ไม่เป็นจริงหรือแม้แต่จะบอกจำนวนปีที่เขาเรียนที่เป็นจริง ก็ไม่หมายความว่า ข้อมูลนั้น จะแปลได้ว่าผู้ถูกสอบถามสามารถอ่านออกเขียนได้จริง

การประเมินโดยการสอบถาม จึงเป็นวิธีประเมินการรู้หนังสือทางอ้อม (indirect assessment of literacy) ซึ่งส่วนหนึ่งประเมินโดยดูจำนวนปีที่ให้แทนการรู้หนังสือ (educational attainment proxy) แล้วตีความว่ารู้/ไม่รู้หนังสือ ซึ่งประเทศไทยได้ใช้วิธีการนี้มาโดยตลอด เช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ

แต่วิธีการดังกล่าวให้ผลที่ไม่แน่นอน ดังนั้น ยูเนสโกจึงอยู่ระหว่างแสวงหาวิธีการอย่างใหม่ที่จะประเมินการรู้หนังสือให้ได้ผลที่แม่นยำมากยิ่งขึ้น นั่นก็คือ การประเมินโดยวิธีตรง (direct assessment of literacy) ซึ่งเอกสารฉบับนี้ ได้เสนอแนวคิดและวิธีการของยูเนสโกและขงองค์กรต่างประเทศอื่น ๆ ไว้ในตอนต้นแล้ว

ภาคผนวก

- ความหมายของศัพท์และคำย่อบางคำที่ใช้ในรายงานการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัย
- Basic education การศึกษาขั้นพื้นฐาน. กิจกรรมทางการศึกษาที่เกิดขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ (ในระบบ นอก ระบบ ตาม อธิยาศัย) ซึ่งมุ่งสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในการเรียนรู้ ISCED (International Standard Classification of Education) ซึ่งจัดทำโดยยูเนสโก จัดให้การศึกษาในระดับประถมศึกษา และมีมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน
- Basic learning needs ความต้องการขั้นพื้นฐานในการเรียนรู้ (กำหนดขึ้นในที่ประชุมยูเนสโกที่จอมเทียน 1990) เครื่องมือในการเรียนรู้ที่จำเป็น เช่น การรู้หนังสือ การพูด การคำนวณนับ การแก้ปัญหา รวมตลอดถึงเนื้อหาการเรียนรู้ที่เป็นพื้นฐาน เพื่อการอยู่รอดของชีวิต เพื่อการพัฒนาตน เพื่อการมีชีวิตและทำงานอย่างมีศักดิ์ศรี มีส่วนร่วมในการพัฒนา ปรับปรุง คุณภาพชีวิต ตัดสินใจอย่างมีข้อมูลและเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่อง (ขอบข่ายของความต้อการพื้นฐานในการเรียนรู้ แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ แต่ละวัฒนธรรม และเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลเวลา)
- Education for All Development Index (EDI) ดัชนีผสม ซึ่งประกอบด้วย อัตราการเข้าเรียนของผู้เรียนระดับประถม (enrolment ratio) อัตราการรู้หนังสือของผู้ใหญ่ (adult literacy rate) ดัชนีความเท่าเทียมทางเพศ (gender - specific EFA index) อัตราคงอยู่ของผู้เรียนจนถึง ป.5 (survival rate) ซึ่งมุ่งจะวัดความก้าวหน้าของแต่ละประเทศตามแผนการศึกษาเพื่อปวงชนของยูเนสโก
- Mother tongue ภาษาแม่. ภาษาที่ใช้พูดในบ้้าและเป็นภาษาแรกของเด็ก
- National language ภาษาประจำชาติ. ภาษาที่ใช้พูดโดยคนกลุ่มใหญ่ในประเทศ ซึ่งอาจจะเป็นภาษาราชการ หรือไม่ก็ได้
- Post - literacy programmes โครงการหลังการรู้หนังสือเป็นโครงการเพื่อคงไว้และส่งเสริมทักษะการอ่าน เขียนและการคำนวณนับ มักใช้เวลาสั้น ๆ และมุ่งพัฒนาทักษะเฉพาะอย่าง เพื่อจุดประสงค์เฉพาะอย่าง

- IALS (International Adult Literacy Survey) โครงการการสำรวจการรู้หนังสือของผู้ใหญ่นานาชาติด้วยความสนับสนุนของ OECD
- IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) สมาคมเพื่อการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาระหว่างประเทศ
- LAMP (Literacy Assessment and Monitoring Programme) โครงการประเมินและติดตามการรู้หนังสือของยูเนสโก
- PISA (Programme for International Student Assessment) โครงการประเมินนักเรียนนานาชาติด้วยความสนับสนุนของ OECD
- TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) โครงการแนวโน้มการศึกษาวิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์นานาชาติ
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) องค์กรเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนาของสหภาพยุโรป
- PIRLS (Progress in Reading Literacy Study) โครงการความก้าวหน้าในการศึกษาการอ่าน

บรรณานุกรม

- Abadzi, H. 2003. **Adult Literacy : A Review of Implementation Experience.** Operations Evaluation Department. Washington, DC, World Bank.
- Adadzi, H. 2004. **Strategies and policies for literacy.** Background paper for EFA Global Monitoring Report 2006.
- Bartaille, L (ed.) 1976. **A Turning Point for Literacy Adult Education for Development. The Spirit and Declaration of Persepolis.** Oxford, UK, Pergamon.
- Barton, D. 1994. **Literacy : An Introduction to the Ecology of Written Language.** Oxford, UK, Blackwell.
- Bhola, H.S. 1994. **A Sourcebook for Literacy Work : Perspective form the grassroots.** Paris. UNESCO
- Freire, P. 1993. **Pedagogy of the City.** Translated by Macedo. New york, Continuum.
- National Research and Development Centre for Adult Literacy and Numeracy. Assessing adult literacy and numeracy : a review of assessment instruments. Rcearch Report. February 2005. Institute of Education, University of London and European Social Fund, Uropean Union..
- Rostow, W.W. 1960. **The Stages of Economic Growth : A Non - Communist Manifesto.** Cambridge, UK, Cambridge University Press.
- Schaffner, J. 2005 Measuring Literacy in developing country household survey : issues and evidence **Background paper for EFA Global Monitor Report 2006**
- Smyth, J.A. 2005. UNESCO's international literacy statistics 1950 - 2000. Background paper for **EFA global Monitoring Report 2006.**

- Somers M. 2005. Disentangling schooling attainment from literacy skills and competencies. Background paper for **EFA Global Monitoring Report 2006**.
- Wagner, D.A. 2003. Smaller, quicker, cheaper : alternative strategies for literacy assessment in the UN Literacy Decade. **International Journal of Educational Research**, Vol. 39 pp. 293 - 309.
- Wagner, D.A. 1998. Literacy assessment for out - of - school youth and adults : concepts, methods and new directions. Paper originally prepared for the Expert Seminar on Literacy in out - of - School Youth and Adults, co - organized by UNESCO and ILI , Paris. International Literacy Institute, Graduate School of Education, University of Pennsylvania.
- Yousif, A.A. 2003. Literacy : an overview of definitions and assessment. Paper presented to the Expert Meeting on Literacy Assessment, UNESCO, 10 - 12 June. Paris, UNESCO.
- UNESCO. 1947. **Fundamental Education : Common Ground for All People. Report of a Special Committee to the Preparatory Commission**. Paris, UNESCO.
- UNESCO. 1958. **Recommendations Concerning International Standardization of Educational Statistics**. Paris, UNESCO.
- UNESCO. 1997. The Hamburg Declaration on Adult Learning (CONFINTEA V).
- UNESCO. 2000. **The Dakar Framework for Action : Education for All - Meeting our Collective Commitments**. World Education Forum, Dakar, Senegal, 26 - 28 April. Paris. UNESCO.
- United Nations. 2002. Resolution 56/16 on United Nations Literacy Decade.
- UNESCO. 2004. **The Plurality of Literacy and Its Implication of Policies and Programmes**. UNESCO Education Sector Position Paper. Paris, UNESCO
- UNESCO. 2005. **Education for All : Literacy for Life. EFA Global Monitoring Report 2006**.

UNESCO. 2006. Education for All - Literacy for Life. EFA Global Monitoring Report 2006. Paris. UNESCO

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. มปป. รายงานผลการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการอ่านออกเขียนได้ของประชากร พ.ศ. 2528.

_____ . มปป. รายงานการสำรวจการอ่านออกเขียนได้ของประชากร พ.ศ. 2537.

_____ . 2545. สัมมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2543. โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2533. วิวัฒนาการการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2482 - 2533. โรงพิมพ์องค์การค้ำของครูสภา

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2542. ประสบการณ์การจัดการศึกษานอกโรงเรียนอดีตถึงปัจจุบัน. รังษีการพิมพ์.

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

ดร. สมบัติ สุวรรณพิทักษ์

ผู้อำนวยการสำนักบริหารงาน

การศึกษานอกโรงเรียน

ดร. ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์

ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านพัฒนาหลักสูตร

ผู้เขียน/แปล

ดร. สุนทร สุพันธ์ชัย

อดีตรองอธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน

คณะผู้จัดทำ

ดร. วิศนี ศิลตระกูล

กลุ่มพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน

นาง ศิริพรรณ สายหงษ์

กลุ่มพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน

รูปเล่ม

นายวิวัฒน์ไชย จันทน์สุคนธ์

กำหนดรายละเอียดการจัดพิมพ์

นางสาวปิยวดี คณะสม

ผู้จัดพิมพ์ต้นฉบับ

นายสุภโชค ศรีรัตนศิลป์

ออกแบบปก

ศุภาโชค ศรีรัตนศิลป์...ออกแบบปก

